

Aktualna pitanja financijskog izvještavanja dioničkih društava - odgovornost revizora

Čulinović-Herc, Edita

Source / Izvornik: **Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2004, 25, 167 - 202**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:787382>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

AKTUALNA PITANJA FINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA DIONIČKIH DRUŠTAVA - ODGOVORNOST REVIZORA

Dr. sc. Edita Čulinović Herc, docent
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

UDK: 347.51
65.012.7
Ur.: 12. prosinca 2003.
Pr.: 14. siječnja 2004.
Izvorni znanstveni članak

U radu se obrađuje pitanje odgovornosti revizora za financijska izvješća. Nakon pregleda relevantnih nacionalnih propisa nekih država članica Europske unije suprotstavljaju se rješenja o određenim pitanjima posebice u odnosu na to je li tužbu protiv revizora ovlašten podnijeti samo naručitelj revizije ili i treće osobe, zatim, koje se povrede počinjene od strane revizora smatraju štetnim radnjama a koje rezultiraju odgovornošću za štetu, postoji li mogućnost ograničenja odgovornosti te postoji li obvezatno osiguranje od odgovornosti. Nakon što se utvrđuje postojanje bitnih i značajnih razlika u pogledu mnogih pitanja odgovornosti revizora te konstatira nedostatak harmonizacije propisa europskog prava, prelazi sa na analizu financijsko-računovodstvenog skandala Enrona, koji je označio prekretnicu u reguliranju odgovornosti revizora u pravu SAD-a te inducirao reakciju europskog zakonodavca najavom prijedloga novih smjernica u cilju povećanja zaštite ulagatelja te povećanja kvalitete financijske revizije. U posljednjem dijelu rada analiziraju se hrvatski propisi o revizorskoj struci i o odgovornosti revizora u svjetlu trendova u europskom i komparativnom pravu. Predlaže se da se poveća dostupnost podataka o revizorima javnosti što je i obveza prema osmoj smjernici. Također se predlaže detaljnije propisivanje smetnji za imenovanje revizora boljim redigiranjem postojećih smetnji kao i unošenjem novih, te uklanjanje propisa koji su derogirani izmijenjenim i dopunjenim ZTD-om. Najjasnije bi trebalo biti uređenje odgovornosti revizora prema trećim osobama jer postojeći propis otvara mogućnost različitih interpretacija. Po pitanju ograničenja odgovornosti, jasni trebaju biti kriteriji primjene, ali i situacije u kojima revizor gubi pravo da se pozove na ograničenje.

Ključne riječi: odgovornost revizora, Enron, revizija financijskog izvješća, dioničko društvo, europsko pravo, Zakon o reviziji, Zakon o trgovačkim društvima.

1. Uvod

Revizija financijskih izvješća trgovačkog društva važan je instrument kontrole financijskih rezultata trgovačkog društva. Uloga revizora je da periodično ispituje financijska izvješća društva i izrazi mišljenje o tome jesu li procjene koje je iskazala uprava društva istinite i objektivne.¹ Revizijom se provjerava je li u financijskim izvješćima realno i objektivno prikazano stanje imovine društva, kapitala, obveza i rezultata poslovanja. Za razliku od američkog prava društava, pravo društava zemalja članica Europske unije zahtijeva da sve srednje velike i velike korporacije u kojima članovi za obveze društva odgovaraju ograničeno moraju revidirati svoja financijska izvješća.² Koja trgovačka društva i kojom dinamikom u nas moraju revidirati svoja godišnja financijska izvješća, uređuje Zakon o računovodstvu (u daljnjem tekstu: ZR). Zakonodavac se propisujući obvezu revizije godišnjih financijskih izvješća uglavnom usredotočuje na dionička društva, pri čemu jedino dionička društva koja su mali poduzetnici podliježu tzv. skraćenoj reviziji. Dok ZR propisuje tko je obveznik revidiranja godišnjih financijskih izvješća, druge situacije u kojima je potrebno izvršiti financijsku reviziju imenuje i Zakon o trgovačkim društvima (u daljnjem tekstu: ZTD). Zakon o reviziji (u daljnjem tekstu: ZREV) predstavlja, s druge strane, okosnicu uređenja revizorske struke.

Iako je obveza revizije financijskih izvješća propisana zakonom, revizorska tvrtka pristupa obavljanju revizije tek po sklapanju ugovora s naručiteljem - društvom koje je obveznik revizije. Ipak, društvo-naručitelj revizije nije jedini korisnik te usluge.³ Sve osobe koje prema društvu imaju određeni interes financijske naravi, i te kako polažu vjeru u mišljenje revizora. Ono im predstavlja važan oslonac pri donošenju odluka u njihovim odnosima s društvom. Tako će jedan od glavnih faktora pri donošenju odluke o ulaganju u vrijednosne papire nekog dioničkog društva biti stanje iskazano u bilanci, posebice u računu dobiti i gubitaka. S druge strane, kreditori društva će iz financijskih izvješća steći uvid u opseg zaduženosti društva, što može biti odlučujućim faktorom pri donošenju odluke hoće li, i pod kojim uvjetima, društvu predujmiti kredit. Stoga je od iznimnog značenja da istinitost i potpunost financijskih izvješća potvrdi neka nezavisna instanca kao što je revizor. Rad financijskih analitičara odnosno investicijskih savjetnika na tržištu vrijednosnih papira bio bi nezamisliv bez revizora. U današnje vrijeme nezavisni revizori povijestno imaju sve više ulogu povjerenika

¹ EBKE, F.W. *The Impact of Transparency Regulation on Company law*, u: HOPT/WYMEERSCH *Capital market and Company law*, New York 2003, str. 181.

² To proizlazi iz obveza temeljem četvrte računovodstvene smjernice. Obveza revidiranja godišnjih financijskih izvješća propisana u čl. 47. iste smjernice odnosi se na sva trgovačka društva navedena (za svaku zemlju članicu posebno) u čl. 1. st. 1. četvrte smjernice. Vidi *Fourth Council Directive 78/660/EEC od 25.07.1978.*, OJ L 162 26.06.1999 str. 65). U njemačkom pravu osim dioničkog društva istu obvezu ima društvo s ograničenom odgovornošću i komanditno društvo na dionice. Tako je i u talijanskom i u francuskom pravu. Za njemačko pravo vidi SCHMIDT, K. (ed.) *MünchKommZurHGB*, München 2000, § 316, ad. 3.

³ Najbrajajući širok krug potencijalnih korisnika, ima autora koji misle da se našim zakonodavstvom nedovoljno štiti javni interes. Tako KRAJACIĆ, D. *Kritički osvrt na Zakon o reviziji*, RRiF, br. 3/1993., str. 374.

javnosti (*public confidants*) u domeni financijskog izvještavanja, bez obzira na to što između njih i naručitelja revizije postoji ugovorni odnos.⁴

Iako su sva dionička društva obuhvaćena pojmom “velikih” i “srednjih” poduzetnika izjednačena u pogledu obveze obavljanja revizije godišnjih financijskih izvješća, valja imati na umu da je značenje revizije financijskih izvješća tim veće kod dioničkih društava čije dionice kotiraju na burzi (ili uređenom tržištu kapitala) i od kojih se i inače očekuje da budu transparentnija. Ulagačima koji ulažu u dionice uvrštenih društava mora se omogućiti da se oslone na vjerodostojnost financijskih izvještaja izdavatelja, a na to se mogu osloniti ako je njihovu vjerodostojnost potvrdio revizor svojim stručnim i nepristranim mišljenjem.⁵ Logično je da javna dionička društva (kako ih se naziva u nas),⁶ koja prikupljaju kapital od široke ulagačijske publike - toj javnosti podastiru više informacija od onih zatvorenih. Činjenica je, međutim, da su tim pojmom temeljem čl. 114. ZTVP-a obuhvaćena i ona (minijatura i zatvorena) dionička društva koja prelaze određeni broj dioničara i određeni iznos temeljnog kapitala, te su i ona prisiljena biti javna. Stoga su neka od njih smanjila iznos temeljnog kapitala, odnosno broj dioničara ili se preoblikovala u društvo s ograničenom odgovornošću kako ne bi pala pod udar te zakonske odredbe.⁷ Iako su javna dionička društva u pogledu obveze revizije financijskih izvješća u potpunosti izjednačena s drugim dioničkim društvima, nije isključena mogućnost da se na nivou europskog prava u tom pogledu okolnosti promijene, te da se uvede i obveza revizije kvartalnih izvješća.⁸

⁴ “By certifying the public report that collectively depicts a corporation’s creditors and stockholders as well as to the investing public” Vidi kod NOBEL, P. *Audit Within the Framework of Corporate Governance*, u: HOPT/WYMEERSCH *Capital market and Company law*, New York 2003, str. 205.

⁵ NOBEL, P. *op. cit.*, str. 199.

⁶ Komparativno gledano granice između javnih i zatvorenih društava nisu tako oštre. Vidi *Report of the High Level Group*, Brusel, 4 November 2002, str. 35. Grupa stručnjaka smatra da u današnje vrijeme postoje tri tipa (dioničkih) društava: *listed companies* (uvrštena), *open companies* (otvorena) i *closed companies* (zatvorena). Uvrštena su ona čije su dionice uvrštene na burzu ili se njima trguje na uređenom tržištu. Kod drugih društava je moguće njihovim dionicama trgovati bez ograničenja iako se njima ne trguje na burzi ili uređenom tržištu, dok se kod trećih radi o društvima čijim se dionicama ne može slobodno trgovati. U pravu SAD-a kriterij razlikovanja privatnih i javnih društava kombinacija je dvaju parametara, slično kao i u ZTVP-u. Prema *Securities Exchange Act*-u iz 1934 § 12(g)(1)(B) i Tzv. Pravilu 12g-1. obveza objavljivanja (*mandatory disclosure*) nastaje kod društava kod kojih ukupna vrijednost imovine prelazi iznos od \$ 10 milijuna, i koje ima 500 i više dioničara istog roda dionica. Nešto su mekša pravila o objavljivanju za izdavatelje manjeg formata čiji je ukupan prihod manji od \$ 25 milijuna, pod uvjetom da je i iznos tržišne kapitalizacije manji od tog iznosa. Vidi pravilo 12b-2 i Formular 8-K. Vidi još, KRAAKMAN, R. *Disclosure and Governance: An Overview Essay, Syracuse Takeover and Corporate Governance Conference*, May 2003, str. 8. koji iznosi tezu da mali dioničari u zatvorenim društvima većeg formata imaju veću potrebu za objavom podataka nego što to imaju dioničari u otvorenim društvima koji jednostavno mogu prodati dionice na likvidnom tržištu.

⁷ Kritiku drugog kriterija iz čl. 114. ZTVP-a za javna dionička društva, vidi: PARAC, Z. *Dileme oko preuzimanja javnih dioničkih društava*, Zbornik radova XLI susret pravnika, Opatija 2003., str. 40-44.

⁸ Prema prijedlogu Smjernice o transparentnosti, ostat će otvorena mogućnost da Komisija naknadno propiše, ako smatra da je to potrebno, obvezu revizije periodičnih, tj. kvartalnih financijskih izvješća za uvrštena društva. Vidi (*Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the harmonization of transparency requirements with regard to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC*). Tekst prijedloga smjernice vidi: na: www.europa.eu.int/comm/internal_market/en/finances/mobil/transparency/transparency-proposal_en.pdf

Položaj i uloga revizora koji provodi tzv. obvezatnu reviziju u europskom pravu društava predmetom je samo jedne (tzv. osme) smjernice.⁹ Njome su regulirane obrazovne i druge kvalifikacije osoba koji obavljaju tzv. obvezatnu reviziju, kao i njihovo licenciranje. Druga, mnogo važnija pitanja revizorske struke nisu ni do danas harmonizirana. Kada je 1996. godine Komisija EZ-a objavila studiju o ulozi, položaju i odgovornosti revizora u zemljama članicama Europske unije,¹⁰ najkontroverznijim je označeno pitanje građanskopravne odgovornosti revizora.¹¹ Tada se postavilo pitanje treba li to pitanje ostati u domeni nacionalnog prava država članica ili je propise potrebno harmonizirati. Prijedlozi Komisije EZ-a koji su bili usmjereni pravcu harmonizacije propisa o građanskopravnoj odgovornosti revizora u zemljama članicama Europske unije, nisu naišli na potporu u Vijeću. Tako je primjerice izvorni prijedlog Pete smjernice iz prava društava sadržavao odredbu o neograničenoj odgovornosti revizora za štetu prema trećim osobama.¹² Tijekom 1998. godine Komisija inicirala je izradu komparativne studije kojom je trebalo utvrditi razlike u sustavima odgovornosti revizora u zemljama članicama.¹³ Rezultati istraživanja koji su objavljeni u toj studiji dijelom su predmet ovog rada. Druge (privatne) studije koje su osim nekih zemalja članica EU obuhvatile i pravo SAD-a pokazale su da između prava SAD-a i Velike Britanije postoji veća sličnost propisa kojima se regulira odgovornost revizora (posebice u odnosu na treće osobe) nego što je to slučaj s ostalim državama članicama Europske unije.¹⁴

Kako su dometi harmonizacije tada ocijenjeni nedostižnima, donedavno se o pitanju položaja i građanskopravne odgovornosti revizora raspravljalo samo uzgredno. Bez obzira na to jasno je da bez jasnih propisa o odgovornosti izdavatelja, odnosno revizora u odnosu na financijska izvješća, postoji opasnost plasiranja nepotpunih ili netočnih financijskih podataka o izdavatelju koja rezultira nanošenjem štete ulagateljima. U zemljama razvijene ekonomije postoji opći konsenzus o tome da

⁹ *Eight Council Directive 84/253/EEC of 10 April 1984 based on Art. 54(3) (g) of the Treaty on the approval of persons responsible for carrying out the statutory audits of accounting documents OJ L 126, 12.05.1984.*

¹⁰ *Commission Green Paper of 24 July 1996 on the role, the position and the liability of statutory auditor within the European Union, COM (96) 338 final O.J. C321, 28.10.1996.*

¹¹ *Tentative Conclusions of the European Commission (Dec. 6, 1996), na str. 3.*

¹² *EBKE, W. In Search of Alternatives: Comparative Reflections on Corporate Governance and Independent Auditor's Responsibilities 79 (1984) Nw.U.L.Rev. str. 666.* Autor napominje da izmijenjeni Prijedlog pete smjernice iz 1983. nije sadržavao niti jednu odredbu kojom bi revizori bili odgovorni i trećim osobama. Revizori su bili odgovorni samo prema izdavatelju, ali te odredbe nisu isključivale eventualnu odgovornost revizora prema dioničarima ili drugim osobama prema međunarodnom privatnom pravu zemlje članice. Izmijenjeni Prijedlog pete smjernice iz 1990. sadržavao je istu odredbu. Međutim, rasprave oko pete smjernice prekinute su 1991. godine.

¹³ *A Study on Systems of civil liability of statutory auditors in the context of a Single Market for auditing services in the European Union, http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/company/audit/docs/auditliability.pdf*

¹⁴ *Zaključak o sličnosti temelji se na odluci House of Lord, Caparo Industries PLC v. Dickman and Others 1990 1 All ER 568. Vidi BAKER, R.C. Critical Comparison of Auditor's legal liability in the US and selected EU countries, panopticon.csustan.edu/cpa96/pdf/baker.pdf*

kazneno pravo ne bi trebalo biti isključivim mehanizmom sankcioniranja tih pojava.¹⁵ Ipak, kako je naručitelj revizije izdavatelj, ulagatelji su, iako glavni korisnici tih izvješća, ipak treće osobe u odnosu na taj ugovorni odnos. Stoga je pitanje aktivne legitimacije trećih u sporovima iz izvanugovorne odgovornosti za štetu revizora komparativno vrlo različito riješeno. Da to postaje akutni problem globalnog tržišta kapitala, postaje vidljivo u eri sveopće njegove povezanosti, kao i zbog činjenice da velike revizorske tvrtke djeluju na svjetskoj pozornici. Stoga nije nimalo beznačajno pitanje tko je ovlašten podnijeti tužbu protiv revizorske tvrtke, pred kojim sudom, hoće li tužba biti supstancirana kao tužba *ex delicto* ili *ex contractu*, te koje to posljedice može imati na iznalaženje mjerodavnog prava (i visinu naknade štete).

Od srpnja 2002. godine situacija se drastično izmijenila. Financijsko-računovodstveni skandali, poput *Enrona*, *Global Crossinga*, *Tycoa*, koji su početkom prošle godine potresali američko tržište kapitala i punili naslovnice novinskih časopisa, izazvali su vrlo brzu reakciju američkog zakonodavca. Disciplinatorske mjere *Sarbanas Oxley Act*-a podjednako su bile usmjerene na članove uprave, revizore, ali neke mjere nisu mimoišle ni odvjetnike koji zastupaju uvrštena društva u postupcima pred Komisijom za vrijednosne papire SAD-a. Kako se promjene na američkom tržištu kapitala u koncentričnim krugovima šire prema Europi, nedavno je i europski zakonodavac preuzeo inicijativu nastojeći s jedne strane prevenirati slučajeve poput *Enrona*, a s druge strane zaštititi europske izdavatelje vrijednosnih papira od ekstrateritorijalnih učinaka američkog *Sarbanas Oxley Act*-a.

Zadatak je ovog rada da temeljem usporedbe propisa nekih zemalja članica Europske unije o odgovornosti revizora za istinitost i potpunost financijskih izvješća, koji su sistematizirani u studiji EU-a, kao i na temelju uvida u program njihove reforme na europskom nivou, sugerira do kojih izmjena bi trebalo doći u domaćem pravu. Pri tom se polazi od teze da su pravni sustavi iako pripadaju različitim pravnim obiteljima, pri oblikovanju građanskopravne odgovornosti revizora za štetu imali dalekosežan utjecaj jedni na druge (To posebno vrijedi za komparativno oblikovanje tzv. *third party liability*¹⁶ revizora, do kojeg je dolazilo pretežno u sudskoj praksi a iznimno putem intervencije zakonodavca.¹⁷) U trećem dijelu rada nastoji se utvrditi zbog čega u američkoj doktrini prava društava prevladava shvaćanje o tome da su za financijsko-računovodstvene skandale poput *Enrona* odgovorni revizori. Pri tom se naznačuju i najvažniji propisi *Sarbanas Oxley Acta*, koji su pokušaj discipliniranja revizorske struke nakon *Enrona*. U četvrtom dijelu rada naznačuju se prioritetni ciljevi

¹⁵ STEINBERG, I.M. *Emerging Capital Markets: Proposals and Recommendations for Implementation* (1996) 30 Int'l Law, str. 715.

¹⁶ LAND, V. *Wirtschaftsprüferhaftung gegenüber Dritten in Deutschland, England und Frankreich* (1996); EBKE, W. *Abschlussprüferhaftung im internationalen Vergleich*, u: WESTPHALEN / SANDROCK (eds.) *Festschrift für Reinhold Trinker* (1995), str. 493.

¹⁷ Primjer za to je zakonodavstvo američke savezne države New Jersey nastalo kao reakcija na odluku Vrhovnog suda države Jersey u predmetu *Rosenbaum, Inc. v. Adler* (93 N.J. 324, 349, 461 a.2d 138, 151 (N.J. 1983)). U njemačkom pravu primjer za to predstavljaju izmijenjene odredbe HGB-a i AG-a koje se odnose na revizore. Vidi BÖCKING / ORTH, *Kann das "Gesetz zur Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich (KonTraG)" einen Beitrag zur Verringerung der Erwartungslücke leisten? - Eine Würdigung auf Basis Rechnungslegung und Kapitalmarkt* (1998), 51 WPg, str. 351.

europskog zakonodavca namijenjeni ostvarenju veće kvalitete usluge financijske revizije unutar Europske unije. U petom dijelu rada razmatraju se propisi Zakona o reviziji, Zakona o računovodstvu i Zakona o trgovačkim društvima koje je potrebno uzeti u obzir da bi se u cijelosti sagledalo položaj revizora pri revidiranju (godišnjih) financijskih izvješća dioničkog društva kao i njegovu odgovornost, s prijedlozima *de lege ferenda*.

2. Studija o građanskopravnoj odgovornosti revizora zemalja članica Europske unije

2.1. Opći ili posebni propisi o (građanskopravnoj) odgovornosti revizora / ugovorna ili izvanugovorna odgovornost

Studijom¹⁸ je preliminarno ispitano da li u zemljama članicama postoje posebni propisi kojima se regulira odgovornost revizora ili se odgovornost revizora prosuđuje po općim pravilima građanskopravne odgovornosti. Utvrđeno je da u Danskoj, Irskoj, Velikoj Britaniji, Luksemburgu i Nizozemskoj ne postoje posebni, već samo opći propisi.¹⁹ Suprotna je situacija u Italiji, u kojoj postoje samo posebni propisi.²⁰ U svim ostalim državama članicama, postoji regulatorni paralelizam.²¹

U pitanju osnova odgovornosti za štetu komparativno se razlikuje temelj odgovornosti prema naručitelju revizije od temelja odgovornosti prema trećim osobama. U pogledu prvog utvrđeno je da u svim zemljama osim u Finskoj i Francuskoj revizori, odgovaraju društvima naručiteljima revizije temeljem ugovora.²² U pozadini tog rješenja je shvaćanje da iako je obveza revidiranja regulirana zakonom, revizor obavlja reviziju tek po zaključenju ugovora s naručiteljem revizije. U francuskom se pravu koncept izvanugovorne odgovornosti revizora prema naručitelju revizije opravdava činjenicom da revizor djeluje u javnom interesu, pa njegova djelatnost ne može biti definirana ugovorom već se definira propisima.²³ U Njemačkoj, Irskoj, Portugalu i Velikoj Britaniji dopuštena je konkurencija ugovorne i izvanugovorne odgovornosti za štetu.²⁴ Međutim, ugovorna strana koja svoj tužbeni zahtjev supstancira kao zahtjev za naknadu (izvanugovorne) štete, mora dokazati nemarno postupanje revizora koje prelazi granice puke ugovorne povrede i postojanje štete koja je različita od one koja je uobičajeno uzrokovana povredom ugovora.

¹⁸ Isto kao i u bilješci 13.

¹⁹ *op.cit.* u bilj. 13, str. 6.

²⁰ *loc.cit.*

²¹ *loc.cit.*

²² *Ibid.*, str. 7.

²³ Isto stajalište prihvaćeno je u rješidbi Vrhovnog suda SAD-a gdje se istaknuto da je revizor u većoj mjeri "public watch dog" nego što je dio internog sustava monitoringa. Vidi *United States v. Arthur Young & Co.* 465 U.S. 805, 817-18 (1984)

²⁴ *op.cit.* u bilj. 13, str. 8. Navodi se primjer belgijskog vrhovnog suda koji je dopustio tužbu naručitelja revizije prema revizoru temeljem izvanugovorne odgovornosti iako između njih postoji ugovor, što je izuzetak od općeg pravila zabrane konkurencije odgovornosti.

Prema trećim osobama revizori odgovaraju *ex delicto*, a samo su tri države članice razvile poseban oblik ugovorne odgovornosti revizora prema trećima iskazan u tzv. ugovoru sa zaštitnim učinkom za treću osobu (Njemačka i Austrija), dok u Portugalu prevladava shvaćanje da se ne radi ni o ugovornoj ni o izvanugovornoj odgovornosti za štetu već o svojevrsnom primjeru *culpa in contrahendo*.²⁵

2.2. Opći regulatorni okvir u nekim zemljama članicama

U **Austriji** ugovorna odgovornost propisana je § 275 HGB-a, a izvanugovorna odgovornost temelji se na općim propisima. Prema § 275 HGB-a ne samo da je odgovoran revizor (revizorska tvrtka, ali i revizor fizička osoba) već i revizorov pomoćnik te odgovorna osoba revizorskog društva: Sve osobe su solidarno odgovorne. Ako se tužba podnosi temeljem § 275 HGB, aktivno je legitimirano društvo čija su financijska izvješća predmetom revizije (ugovorna strana), ili društvo koje je povezano s tim društvom na način da njihova financijska izvješća moraju biti konsolidirana. Odgovornost prema trećima je izvanugovorna (restringirajuća), osim ako sud ne prihvati doktrinu o postojanju ugovora sa zaštitnim učinkom za treću osobu. Ne postoji mogućnost odricanja ili ograničavanja odgovornosti. Međutim, odgovornost svih tuženika, ukoliko nisu djelovali s namjerom, ograničena je iznosom - 5 milijuna ATS po jednoj reviziji.

U **Francuskoj** obvezatna revizija regulirana je posebnim odredbama sadržanim u čl. 234. Zakona od 24.7.1966. godine. Ta odredba ne predstavlja ništa drugo do primjenu općih pravila o odgovornosti za štetu iz čl. 1382. *Code Civila*. Pojam krivnje, štete i uzročnosti su identični.²⁶ Odgovoran je revizor ili revizorska tvrtka. Ako je revizorom imenovana revizorska tvrtka, tada je osoba koja je potpisala izvješće solidarno odgovorna uz tvrtku. Pomoćnici revizora ne odgovaraju prema izričitom propisu Zakona o trgovačkim društvima. Revizor može biti odgovoran društvu čija su financijska izvješća predmet revizije, ali i njegovim dioničarima *ex delicto* jer svoju misiju obavlja jedino u javnom interesu. Najviši iznos revizorove odgovornosti nije uređen zakonom. Ugovorne strane ne mogu ograničiti iznos štete, niti mogu smanjiti opseg revizorove odgovornosti (ni u glavnom ni u posebnom ugovoru).

U **Njemačkoj** odgovornost revizora izrasta iz općih pravila o građanskoj odgovornosti za štetu (§ 823 / 2 BGB), kao i iz posebnih odredbi sadržanih u § 323 HGB-a koje reguliraju ugovornu odgovornost. Prema § 323 HGB-a oštećenoj strani izravno je odgovoran revizor, njegov pomoćnik, kao i zastupnici revizorske tvrtke (po zakonu). Svi su oni solidarno odgovorni. Ako se tužba temelji na § 323 HGB²⁷ tužitelj može biti naručitelj revizije, ali i društvo koje je s njime povezano. Naručitelj revizije ne može podnijeti tužbu temeljem izvanugovorne odgovornosti za štetu samo zato što revizor nije izvršio svoju ugovornu obvezu. U odnosu na treće revizori mogu biti odgovorni *ex delicto*, ali pod ograničavajućim uvjetima, osim ako sud ne utvrdi

²⁵ *loc.cit.*

²⁶ CNCC, *Encyclopedie des Etudes Juridiques, Responsabilité civile du commissaire aux comptes*, no. 2; HEMARD / TERRE / MABILAT, *Sociétés commerciales*, Tome II, no.1048.

²⁷ Izmijenjen i dopunjen HGB temeljem *Gesetz zur weiteren Fortentwicklung des Finanzplatzes Deutschland (Viertes Finanzmarktförderungsgesetz vom 21.6.2002)*, BGBl. I S. 2010

postojanje prešutnog ugovora između revizora i treće osobe, ili postojanje ugovora koji ima zaštitni učinak za treću osobu, kao što se očitovala najviša sudska instances u SRNJ.²⁸ Prema st. 2 § 323 HGB ne postoji mogućnost ograničenja ili isključenja odgovornosti, ali visina ograničena zakonom - iznosi 1 milijun EUR-a po reviziji, a u slučaju da se radi o društvu čije su dionice uvrštene na burzu, tada je iznos ograničenja 4 milijuna EUR-a.

U Italiji je odgovornost revizora propisana u dva različita propisa, od kojih se prvi primjenjuje na revizorski odbor (*collegio sindacale*), a drugi regulira odgovornost revizorske tvrtke (*societa di revisione contabile*).^{28a} Prema čl. 2407. *Codice civile* revizori moraju izvršavati svoje obveze uz pozornost agenta (*mandatario*). Prema talijanskom pravu to podrazumijeva veći standard pažnje od pažnje dobrog domaćina (*bonus pater familias*). Odgovornost revizorske tvrtke regulirana je čl.164. Zakonskog dekreta od 24. 2. 1998. Prema toj odredbi osoba koja je odgovorna za reviziju kao i djelatnici koji su sudjelovali u obavljanju revizije, solidarno su odgovorni s revizorskom tvrtkom. Ugovorom se ne može ni ograničiti opseg odgovornosti revizora niti se može isključiti. Ne postoji zakonsko ograničenje visine naknade. Tužba upravljena prema članovima odbora revizora može se podnijeti u roku od 5 godina od nastanka štete. Pravo podnošenja tužbe prema revizorskoj tvrtci zastarijeva u roku od 10 godina (ako je oštećeni naručitelj revizije), odnosno 5 godina ako je tužitelj treća osoba.

U Velikoj Britaniji u nedostatku posebnih propisa, odgovornost se ocjenjuje prema pretpostavkama koje proizlaze iz *common lawa* za građanskopravnu odgovornost.^{28b} Odgovoran je revizor ili revizorska tvrtka, a ako je revizorska tvrtka *partnership*, bilo koji ili svi partneri mogu biti odgovorni za štetu koju su prouzrokovali oni ili njihovi suradnici (*associates*). Ako je ulogu revizora preuzela revizorska tvrtka, osoba koja je potpisala izvješće je također odgovorna. Odgovornost revizora prema naručitelju revizije moguća je i *ex delicto* i *ex contractu*. Revizor može biti odgovoran trećim osobama pod restriktivnim uvjetima. Ne postoji mogućnost ograničenja visine naknade štete. Ugovorne strane također ne mogu smanjiti opseg odgovornosti revizora, niti u glavnom ugovoru niti u posebnom sporazumu. U načelu tužba se mora podnijeti unutar 6 godina od nastanka događaja koji je prouzrokovao štetu (ako je tužba supstancirana iz ugovora tada od dana povrede ugovora, a ako se radi o tužbi iz delikta od dana kada je nastala šteta).

2.3. Tko je aktivno legitimiran

Naručitelj revizije može podnijeti tužbu protiv revizora u svim zemljama članicama. Negdje će ta tužba biti supstancirana *ex delicto*, a negdje *ex contractu*. U

²⁸ Radilo se o predmetu u kojem je revizor pismenim putem obavijestio vjerovnika, prije nego što je potvrdio financijska izvješća dužnika, da je pregledao financijska izvješća i ocijenio da ih ne treba upotpunjavati te izjavio da mišljenje neće imati primjedbe. Kasnije se ispostavilo da je da su dužnikove poslovne knjige bile namještene. Umjesto iskazanog profita od 2.6 milijuna DEM-a tvrtka je imala gubitak od 11 milijuna DEM-a. Nakon toga je revizor stavio primjedbe na izvješće. Vidi presudu BGH od 2.4. 1998. (1998, 53 JZ, na str. 1013)

^{28a} *op. cit.*, u bilj. 13., str. 14-15.

^{28b} *Ibid.*, str. 18-19.

Njemačkoj i Austriji aktivno su legitimirana i povezana društva. U kojoj mjeri je pravo podnošenja tužbe zajamčeno trećim osobama, ovisi o poimanju pravne naravi financijske revizije. U onim zemljama u kojima se smatra da se revizija obavlja i u javnom interesu, treće osobe koje mogu dokazati štetnu radnju, štetu i uzročnost imaju pravo na naknadu. Međutim, u zemljama *common law* treća osoba mora osim toga dokazati da je revizor morao u odnosu na nju postupati s dužnom pažnjom (*owes duty of care*). Smatra se da revizor ima obvezu dužne pozornosti prema trećoj osobi samo "ako je revizor znao ili morao znati da će se tužitelj osloniti na njegovo izvješće za tu posebnu svrhu" ("*if the auditor knew or ought reasonably to have known that his work or report would be relied on by claimant for a particular purpose*"). Koncept predvidivosti (*foreseeability*) razvili su engleski sudovi. Njihova je sudska praksa bila pak inspirirana američkom sudskom praksom. Naime u zemljama anglosaksonskog pravnog kruga, *third party liability for negligence* u ranijoj je fazi pod pojmom "trećih osoba" obuhvaćao izravno predvidive korisnike financijskih izvješća (*directly foreseen users of financial statements*) da bi u kasnijoj fazi bio proširen na neodređen krug korisnika (*generally foreseeable third persons*). (Od 1992. godine Vrhovni sud države Kalifornije preinačivši odluku u predmetu *Bily v. Arthur Young & Co.*²⁹ vratio sve na početak, tj. dokinuo odgovornost revizora prema trećima temeljenu na širokom krugu predvidivih osoba.) Taj su trend pratili sudovi u Kanadi³⁰ i Velikoj Britaniji. Iako su značajke odgovornosti revizora u Velikoj Britaniji označene u predmetu *Hedley Byrne v. Heller*³¹, opseg revizorove "*duty of care*" preciziran je u predmetu *Caparo*.³² Sud je odbacio tezu da je revizor odgovoran pojedinom dioničaru (*single shareholder*), već samo dioničarima kao klasi, odnosno u njihovu svojstvu kao članova društva. Nakon ove odluke bilo je više predmeta u kojima se ispitalo može li revizor biti odgovoran nekom drugom osim društvu koje je naručitelj revizije i uvijek se tražilo postojanje "*special relationship*".³³

Do sličnih rezultata se došlo Austriji i Njemačkoj primjenom doktrine o postojanju prešutnog ugovora i ugovora sa zaštitnim učinkom za treće osobe. Revizor može biti odgovoran trećim osobama za štetu temeljem doktrine o ugovoru sa zaštitnim učincima za treće osobe (*Vertrag mit Schutzwirkungen fuer Dritte*).³⁴ U presudi Vrhovnog suda SR Njemačke od 2.4.1998. sud je prihvatio tu doktrinu. U konkretnom slučaju revizor je obavijestio vjerovnika, prije nego što je potvrdio

²⁹ 11 Cal.Rptr.2d 51, 834 P.2d 745

³⁰ *Hercules Managements Ltd. V. Ernst & Young* 22 May 1997, S.Ct Canada

³¹ [1964] AC 465 House of Lords. Cit: "if in a sphere where a person is so placed that others could reasonably rely upon his judgement or his skill or upon his ability to make careful inquiry such person takes it upon himself to give information or advice to, or allow his information or advice to be passed on to another person who, as he knows or should know, will place reliance upon it, then a duty of care will arise" (*Ibid.*, str. 514).

³² Vidi *Caparo Ind.v. Dickman et al.* [1990]1 All E.R. 568.

³³ *Al Saudi Banque v. Clark Pixley* [1990] Ch 320 "Eliminating the special relationship criteria would lead to liability in an indeterminate amount for an indeterminate time to an indeterminate class."

³⁴ Neki autori upozoravaju da taj pojam treba razlikovati od ugovora u korist treće osobe (*Vertrag zugunsten Dritter*) Vidi EBKE, W. F. *Accounting, Auditing and Global Capital Market*, u: BAUMS/HOPT/HORN Corporations, Capital Market and Business in the Law, Hague 2000, str. 131. bilj. 85.

financijska izvješća dužnika, da je ispitao financijska izvješća te da ona neće biti predmetom izmjena kao i da će biti potvrđena bez prigovora. Kasnije se ispostavilo da su poslovne knjige dužnika bile netočne. Umjesto iskazanog dobitka od 2,6 milijuna DEM-a, tvrtka je imala gubitak od 11 milijuna DEM-a. Zbog toga je revizor stavio rezervu na izvješće. Vrhovni sud je ukinuo presudu nižestupanjskog suda i vratio predmet na ponovni postupak. Posebno je od nižestupanjskog suda tražio da utvrdi da li je između vjerovnika i revizora postojao tzv. *Auskunftsvertrag*, odnosno može li revizor biti odgovoran vjerovniku za prijevaru prema § 826 BGB-a. Spor je riješen nagodbom. Opasnost prihvaćanja doktrine o postojanju "implicitnog" ugovora je i u tome što u tim slučajevima revizor odgovara neograničeno. Neki nižestupanjski sudovi u Njemačkoj³⁵ zauzeli su stajalište da sud u nedostatku izričitog ugovornog uglavka o širenju zaštitnog učinka na treće osobe može to izvesti tumačenjem, što je ocijenjeno u dijelu literature neprihvatljivim.³⁶

U kontekstu aktivne legitimacije važno je i pitanje mogu li se kao tužitelji pojaviti dioničari društva, te ako mogu, jesu li ovlašteni podnijeti tužbu pojedinačno ili samo kao grupa, i to u svoje ime, ili tužbu mogu podnijeti samo u ime društva. Kako se dioničari pojedinci ne mogu upuštati u skupo parničenje, tužbe koje podnose udruge dioničara kao i *class actions* dva su primjera kojima se nastoji povećati njihov utjecaj. Studija upućuje i na postojanje i tzv. *derivative actions*. Razlika potonjih i *class actions* sastoji se u tome što kod prvih nekolicina dioničara podnosi tužbu i u ime ostalih dioničara (iste klase, tj. istog roda dionica), dok se kod potonjih tužba podnosi u ime društva.³⁷ Kod *class actions* svi se dioničari iste vrste smatraju suparničarima, osim ako pojedini dioničari izričito ne zahtijevaju da budu isključeni. Kod druge grupe tužbi sva dosuđena naknada pripada društvu. Tužba registrirane udruge dioničara protiv revizora dopuštena je samo u Francuskoj.³⁸ *Actio popularia* dopuštena je samo u Portugalu.³⁹ Podnošenje tužbe u ime društva od strane trećih osoba (vjerovnici i

³⁵ Primjerice odluka OLG Stuttgart 25.07.1995. 34 WPK-Mitt, na str. 222.

³⁶ Umjesto svih vidi EBKE, W.F. *op. cit.* u bilj. 34, str. 133. Cit: "A central point, not adressed by the expanded liability proponents, however, is that auditing is an art, not a science. The auditor is concerned with generally accepted accounting principle, that is, assumptions, premises, procedures, and techniques for the preparation of financial statements. It is no secret that accounting principles often allow similar transactions to be treated differently and that they remain silent with respect to the treatment of many items. Furthermore, numerous aspects of accounting are based upon opinions, estimates and judgements rather than objective tests or methods. To the question ... what is truth, generally accepted accounting principles often give more than one answer."

³⁷ *op.cit.* u bilj. 13, str. 21. Umjesto svih o udružnim tužbama u pravu SAD-a kod HESS, B. *Sammelkalgen im Kapitalmarktrecht*, AG, br. 3/2003, na str. 115-117. Za Veliku Britaniju *ibid.*, na str. 119.

³⁸ Francuski zakon od 5.1.1988, izmijenjen zakonima od 23.6.1989 i 8.8.1994. (Art. L 452-2 Code monétaire et financier) daje udrugama ulagatelja ovlast da zastupaju prava osoba u oblasti ulaganja u vrijednosne papire i druge financijske instrumente. Vidi *op.cit.* u bilj. 13, str. 27. Vidi još HESS, B. *op.cit.* na str. 118 gdje navodi primjer Francuske.

³⁹ Portugalski zakon no 83/95 31.8.1995. koji to dopušta u domeni zaštite potrošača robe i usluga. Ipak u oblasti financijske revizije nije bilo takvih slučajeva pred sudom. Ipak prema portugalskom zakonu o tržištu vrijednosnih papira no 486/99 od 13.11.1999., individualni investitori (*investidores nao institucionais*) imaju pravo na *actio popularia*. Nije potrebno da ostali dioničari iste vrste daju svoj pristanak ili punomoć za zastupanje u parnici. Vidi *loc.cit.*

dioničari) dopušteno je u Italiji, Luksemburgu, Portugalu, Španjolskoj i u Velikoj Britaniji. U Italiji su dioničari ovlaštteni podnijeti tužbu u ime društva ako su u posljednjih 6 mjeseci imatelji najmanje 5% dionica društava koje su uvrštene na burzu, a ako se radi o vjerovnicima, tada je (pred)uvjet podnošenja tužbe nemogućnost namirenja iz imovine društva.⁴⁰ U Njemačkoj se očekuje donošenje zakona koji bi trebao urediti kolektivno zastupanje u sporovima unutar društava kapitala.^{40a}

2.4. Događaji koji rezultiraju odgovornošću

Štetne radnje revizor ne mora poduzeti samo tijekom obavljanja revizije već i u periodu koji tome prethodi, tj. u vrijeme kada revizor prihvaća obavljanje revizije, odnosno kada poduzima radnje koje dovode do njena okončanja (otkazivanje revizije).

U vrijeme preuzimanja obveze revizije revizor ne smije prihvatiti reviziju ako postoji sukob interesa, jer on tu zadaću mora obaviti nepristrano. U protivnom, ako ta okolnost prouzrokuje štetu, revizor će biti odgovoran. Revizor je, ne samo dužan otkloniti misiju ako postoji sukob interesa, već i ako ne raspolaze s ljudskim ili materijalnim potencijalima potrebnima za obavljanje revizije (Belgija, Njemačka Grčka Nizozemska Španjolska i Švedska).⁴¹ Revizor je u nekim državama članicama dužan otkloniti misiju i ako potraživanja prema klijentu prema kojem je preuzeo obvezu provođenja revizije predstavljaju značajni dio revizorovog ukupnog prihoda (što dovodi u pitanje njegovu nepristranost). U današnje vrijeme naročito problem predstavlja činjenica da revizorske tvrtke značajniji dio prihoda ostvaruju kroz pružanje ne-revizorskih, tj. konzultantskih usluga.⁴² Prekomjerno ostvarenje prihoda od strane jednog klijenta valjanim je razlogom za povlačenje revizora u Belgiji, Francuskoj Nizozemskoj i Španjolskoj.⁴³ Ako se smetnje za obavljanje revizije pojave tijekom revizije, postoji korespondentna dužnost revizora da okonča misiju. Mnogo su rjeđi slučajevi da jednom imenovani revizori budu opozvani i to od strane dioničara.⁴⁴ Tako je primjerice u Njemačkoj, gdje je to moguće samo u izuzetnim slučajevima.

U devet država članica revizor mora obrazložiti svoj odustanak od revizije,⁴⁵ dok

⁴⁰ *op.cit.* u bilj. 13, str. 28.

^{40a} Tako HESS, B. *Sammelklegen im Kapitalmarktrecht*, Die Aktiengesellschaft, 3/2003, str. 120 i dalje.

⁴¹ *op.cit.* u bilj. 13, str. 38.

⁴² Vidi EBKE, F.W. *The Impact of Transparency Regulation on Company law*, u: HOPT/WYMEERSCH *Capital Market and Company law*, New York 2003, str. 182. Recentna rješidba njemačkog vrhovnog suda u predmetu *Allweiler* pokazuje da je važno da postoje jasni i određeni kriteriji razgraničenja revizorskih i nerevizorskih usluga. Vidi BGH 1996 135 BGHZ 260. Njemački BGH je ukinuo je odluku drugostupanjskog suda i potvrdio odluku prvostupanjskog suda. Komentar vidi primjerice NEUMAN, N. *Abschlussprüfung und Abschlussberatung nach der Allweiler Entscheidung des BGH* (1998) 19 Zeitschrift fuer Wirtschaftsrecht 1338.

⁴³ *loc.cit.*

⁴⁴ EBKE, *op.cit.* u bilj. 34, str. 184. Suprotno, primjerice, u Švicarskoj i SAD-u. Za Švicarsku vidi: EBKE, W.F. *Die Internationalisierung der Rechnungslegung, Revision und Publizität und die Schweiz* (2000) 119 Zeitschrift fuer Schweizerisches Recht 39, 59.

⁴⁵ Austrija Belgija, Njemačka, Grčka Italija (samo za revizorske tvrtke), Luksemburg, Nizozemska, Španjolska i Švedska. *Op.cit.* u bilj. 13. str. 40.

u ostalim zemljama članicama to nije potrebno.⁴⁶ Međutim, i u tim državama ako je revizor otkazao u nevrijeme ili protivno načelu savjesnosti i poštenja, također može biti odgovoran za štetu.⁴⁷

Štetne radnje koje revizor poduzima pri samom obavljanju revizije mogu se grupirati u nekoliko slučajeva. Svim slučajevima je zajedničko da dolazi do propuštanja dužne pažnje pri obavljanju revizije. Prva grupa grešaka postoji ako revizor izradi netočno (*irregular / inaccurate*) mišljenje ili mišljenje koje dovodi u zabludu (*misleading*). Takvo mišljenje može biti osnova za tužbu trećih osoba (investitora, banaka, dobavljača) jer te osobe temeljem tih izvješća donose odluke u poslovnim odnosima s društvom. Društvo čija su financijska izvješća bila predmetom revizije također može tužiti revizora ako su mu lažna izvješća nanijela štetu. U sudskoj praksi zemalja članica iskristalizirali su se tipični slučajevi. Najčešće se radilo o sporovima u kojima su ulagatelji u dionice nekog društva (bilo kupnjom postojećih bilo pri upisu novih dionica pri povećanju temeljnog kapitala društva) podnijeli tužbu protiv revizora jer su odluku o kupnji dionica (ili upisu) donijeli pretežno se oslonivši na pozitivno mišljenje revizora o financijskim izvješćima tog društva, koja međutim nisu predstavljala realno stanje imovine. Zaštitu trećih prema revizorima potvrdili su sudovi u Francuskoj⁴⁸, Švedskoj⁴⁹, Velikoj Britaniji⁵⁰ i Finskoj.⁵¹

U drugu grupu razloga koji rezultiraju odgovornošću revizora ulazi prikrivanje ili kasno otkrivanje prijevornih radnji ili drugih nepravilnosti pri izradi financijskih izvješća.⁵² Ako revizor zbog propuštanja dužne pažnje nije otkrio prijevaru ili ako ju je otkrio, ali o njoj nije izvijestio u svom izvješću, on je počinio štetnu radnju pod uvjetom da se štetu moglo izbjeći da je primijenjena dužna pažnja. Štetna radnja je, s

⁴⁶ Danska, Finska, Francuska, Irska Italija (samo za revizore članove uprave), Portugal, Velika Britanija. *Ibid.*, str. 40.

⁴⁷ To se pitanje pojavilo u predmetu pred jednim francuskim sudom (Cour d'Appel Nimes, JCP 1974 IV, 311). Sud je smatrao da revizor može biti odgovoran za štetu ako ne otkáže svoju misiju u dobroj vjeri.

⁴⁸ *Cour d'Appel Paris*, 8 Sept 1999. Revizor je smatran odgovornim jer su potvrđena financijska izvješća bila odlučujuć faktor pri donošenju odluke o ulaganju u dionice društva. Isto: *Cour de Cassation* 21 Jan 1997, BNCC 1997, no 107, str. 40. U potonjem slučaju revizor je osuđen na isplatu 500 000 EUR-a, s obrazloženjem da se kupac dionica razumno morao moći osloniti na mišljenje revizora.

⁴⁹ U predmetu *Gusum, Gusum Bruk AB* je pao pod stečaj u travnju 1988. zbog dugova u iznosu od 12 milijuna eura. U postupku je utvrđeno da se tijekom proteklih 10 godina manipulirano poslovnim knjigama. Kako je 1987. grupa ulagatelja kupila dionice društva u iznosu od oko 3.5 milijuna EUR-a, ti su ulagatelji tvrdili da su odluku o investiranju donijeli isključivo oslonivši se na revidirana financijska izvješća društva. Sud je u dijelu prihvatio tužbeni zahtjev ulagatelja prema revizoru. *op.cit.* u bilj. 13, str. 120.

⁵⁰ *ADT Ltd. v. BDO Binder Hamlyn* [1996] BCC 808, u kojem je dosuđen iznos od 39 milijuna EUR. Tužitelj je uvjetovao kupnju društva (čija je izvješća revidirao tuženik), time da mu tuženik na sastanku u razgovoru potvrdi valjanost financijskih izvješća. Sud je utvrdio da između tuženika i tužitelja postoji "*special relationship*". *Ibid.*, str. 121.

⁵¹ U predmetu pred finskim vrhovnim sudom (S 96/419, 20 Nov 1997), revizor je bio odgovoran za štetu jer je izradio revizorsko mišljenje koje je kupca dovelo u zabludu. *Op.cit.* u bilj. 13, str. 120.

⁵² MERTIN, D. *Die Verantwortung der Abschlussprüfers für die Aufdeckung von Fraud*, IDW (ed.) Kapitalmarktorientierte Unternehmensüberwachung - Chancen und Risiken, Dusseldorf 2001, 259.

druge strane, prouzročila neistinito revizorsko mišljenje. Neotkrivanje prijevornih radnji uprave razlog je odgovornosti u svim zemljama članicama.⁵³ Ipak samo u nekim zemljama članicama su sudovi imali priliku izjasniti se o kriterijima odgovornosti revizora upravo u tim slučajevima. U nekim predmetima revizor je otkrio, ali je zatajio prijevarne radnje uprave, a to je uzrokovalo štetu.⁵⁴ U drugim slučajevima odgovornost revizora utvrđena je jer se smatralo da nije primijenio dužnu pažnju pri utvrđivanju eventualnih prijevornih radnji - da je primijenio dužnu pažnju, otkrio bi prijevaru.⁵⁵ U nekim predmetima revizori su prekršili neke druge obveze - propustili su izvijestiti o događajima koji ugrožavaju solventnost društva, povrijedili su dužnost tajnosti, nisu izvijestili o ugovorima između društva i njegovih članova uprave ili o poduzetničkim ugovorima (npr. o zajedničkom vođenju poslova društva), promjenama u temeljnom kapitalu i sl.⁵⁶

2.5. Mogućnost ograničenja odgovornosti

Od ostalih pitanja kojima se studija bavi osobito je važno pitanje postoji li mogućnost ograničenja revizorove odgovornosti za štetu. Utvrđeno je da u zemljama članicama postoje dvije metode ograničavanja odgovornosti: najviši iznos do kojeg odgovara revizor može biti propisan zakonom ili određen ugovorom. Bilo koja od tih metoda je prihvaćena, otvara daljnje pitanje primjenjuje li se taj iznos odgovornosti i prema trećim osobama ili vrijedi samo prema naručitelju revizije.

Vremenske granice revizorove odgovornosti određene su pravilima o zastari, a ta su pravila vrlo raznolika. Ako je riječ o sporovima protiv revizora temeljem ugovora, zastara nastupa u različitim vremenskim rasponima (2-15 godina).⁵⁷ Zastarni rok u pravilu počinje teći od dana nastanka štete ili od dana otkrivanja štete. U nekim je zemljama početak toka zastarnog roka vrijeme potpisivanja izvješća.⁵⁸ Najnepovoljnija varijanta početka toka roka (za revizora) je vrijeme otkrivanja propuštanja dužne pažnje ili čak vrijeme otkrivanja štete i štetnika. Kod izvanugovorne odgovornosti za štetu zastarni rokovi također variraju (1 - 20 godina).⁵⁹ U nekim zemljama dopušteno je ugovorom odrediti vremenske granice odgovornosti revizora.⁶⁰

⁵³ *Op.cit.*, u bilj. 13, str. 45.

⁵⁴ Primjerice u Finskoj i Velikoj Britaniji. Helsinški žalbeni sud (14.10.1997 - S 97/35) presudio je protiv revizora jer on upozorio na to da članovi uprave koriste sredstva društva za svoju osobnu uporabu samo u izvješću od 1989. godine, iako se to zbivalo i naknadno. *Op.cit.* u bilj. 13, str. 125.

⁵⁵ *Cour d'Appel* iz Orleansa smatrao je revizora odgovornim jer se oslonio na informaciju dobivenu od računovođe koji je bio zaposlenik društva čija su financijska izvješća bila predmetom revizije, iako je i površnom provjerom mogao utvrditi greške koje je računovođa počinio, a o kojima je mogao izvijestiti članove uprave. *Cour d'Appel Orleans*, 19 Avr 1995, BNCC no 99, str. 332.

⁵⁶ Prema francuskom pravu, revizori moraju u slučaju otkrivanja okolnosti koje ugrožavaju solventnost društva odmah obavijestiti članove uprave (tzv. *procedure d'alerte*) predviđena u čl.230-1 Zakona od 24.7.1966. godine, izmijenjenog Zakonom od 1.3.1984. godine.

⁵⁷ Grčka - 2 godine, Španjolska - 15 godina, Vidi *op.cit.* u bilj. 13, str. 72-3.

⁵⁸ Luksemburg, *Ibid.*, str.72.

⁵⁹ Zastarni rok od 1 godine od otkrivanja štete prihvaćen je u Španjolskoj. U Finskoj i Švedskoj iznosi 10 godina od nastanka štete, a prema grčkom pravu čak 20 godina od poduzimanja radnje. *op.cit.* u bilj. 13, str. 71.

⁶⁰ Danska, Nizozemska i Španjolska. *Ibid.*, str. 71.

Metodu zakonski određenog najvišeg iznosa naknade štete, prihvaćaju kao rješenje Austrija, Njemačka⁶¹ i Grčka. U Njemačkoj se na ograničenje odgovornosti ne može pozvati revizor koji je djelovao dolozno, dok se u Austriji i Grčkoj taj iznos, osim prema sukontrahtentu primjenjuje i u odnosu na treću osobu. U Austriji se isti iznos ograničenja primjenjuje bez obzira na to koliko je osoba obavljalo reviziju, te koliko je pogrešaka pri obavljanju revizije učinjeno, dogod je pričinjena šteta rezultat nemarnog postupanja. Revizor se može odreći ograničenja odgovornosti. Slično je u Njemačkoj, samo što se stranke ne mogu odreći ograničenja.⁶² U njemačkoj sudskoj praksi nije riješeno pitanje može li se revizor pozvati na ograničenje odgovornosti u odnosu na treće osobe.⁶³

Treći vid ograničenja ogleda se u mogućnosti da se revizorska tvrtka ustroji kao trgovačko društvo kapitalnog tipa. U svim zemljama članicama osim Irske, postoji mogućnost inkorporacije revizorske tvrtke u bilo koji pravni oblik (društva osoba i društva kapitala), pri čemu je najinteresantniji oblik - društvo s ograničenom odgovornošću. To pogoduje članovima društva koji nisu sudjelovali u obavljenoj reviziji da koriste štit ograničene odgovornosti članova za obveze društva. Međutim, u Austriji zastupnik revizorske tvrtke po samom zakonu osobno je odgovoran čak i u slučaju da nije imao učešća u provedbi revizije.⁶⁴ U Portugalu i Španjolskoj revizori koji nisu potpisali izvješće mogu pod određenim uvjetima biti solidarno odgovorni.⁶⁵

Odvojeno je pitanje mogu li revizor i naručitelj revizije *ugovorom* odrediti najveći iznos revizorove odgovornosti, skratiti zastarni rok, ograničiti ili isključiti opseg odgovornosti za pojedina pitanja. Tu je studija pokazala širok raspon mogućnosti. U većini zemljama članica ugovorom se ne može skratiti zastarni rok. Iznimke su Danska, Nizozemska i Španjolska. U tim istim zemljama te u Luksemburgu moguće je ugovorom odrediti najviši iznos odgovornosti.⁶⁶ Samo u Danskoj i Luksemburgu moguće je isključiti odgovornost za neke povrede. U nekim zemljama sud je ovlašten temeljem zakona smanjiti iznos štete koji je dosuđen protiv revizora.⁶⁷ U Belgiji, Nizozemskoj i Luksemburgu ekskulpacijski razlog za odgovornost revizora jest suglasnost dioničara.⁶⁸

Znakovito je i to da je u većini, ali ne i u svim državama članicama obvezatno osiguranje od odgovornosti. Ono proizlazi ili iz zakona ili iz pravila revizorskih udruga. U Italiji je obvezatno osiguranje predviđeno samo za revizorska društva

⁶¹ 1998. godine je izmjenama HGB-a drastično smanjen iznos do kojeg odgovaraju revizori na 250.000 EUR-a, da bi kasnijim izmjenama bio povišen na 1 milijun EUR-a po reviziji, odnosno 4 milijuna EUR-a za uvrštena društva. Vidi BAUMBACH/HOPT, HGB, 30. izd., München 2000, §323, ad. 9.

⁶² Par.323/4 HGB

⁶³ Vidi LG Passau, 28 May 1998, BB 1998, str. 2052, koji je smatrao da ograničenje ne vrijedi prema trećima.

⁶⁴ par. 275 HGB

⁶⁵ *op.cit.* u bilj. 13., str. 78.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 79.

⁶⁷ Sec. 727 *Companies Act* Velike Britanije. Isto u Finskoj temeljem odluke vrhovnog suda (S-20.11.1997).

⁶⁸ *op.cit.* u bilj. 13, str. 80.

(*societa di revisione contabile*), dok takva obveza ne postoji za revizorski odbor u društvu (*collegio sindacale*). Međutim, kako se u članove tog odbora biraju odvjetnici ili računovođe koje obavljaju samostalno svoju djelatnost, oni su već osigurani od odgovornosti iz obavljanja svoje (odvjetničke ili računovodstvene) djelatnosti.⁶⁹

2.6. Sažetak razlika u zemljama članicama Europske unije

Studijom je utvrđeno da postoje vrlo bitne i značajne razlike u pogledu mnogih pitanja odgovornosti revizora u zemljama članicama. Zajedničkim nazivnikom označeno je postupanje revizora s pažnjom urednog revizora (*normally dilligent auditor*). Isto je tako uočeno da postoji pravilo o solidarnoj odgovornosti revizora, pri čemu revizor koji je platio naknadu štete može regresno zahtijevati isplatu od ostalih solidarnih dužnika. Zamijećeno je također da ne postoji korelacija između relativno strogih propisa o odgovornosti revizora, koji se nalaze u pojedinim zakonodavstvima, i stvarnog broja parnica u kojima je predmet spora bila odgovornost revizora. Tako se, primjerice, sudovi u državama članicama koje ne poznaju ograničenje odgovornosti prema trećim osobama nisu izjašnjavali u tom pogledu, dok je, naprotiv, u engleskoj sudskoj praksi, koja je razvila restriktivan pristup pri oblikovanju odgovornosti revizora, bilo mnogo više aktualnih parnica koje su završile s visokim iznosima dosuđene naknade štete.

Glavne uočene razlike postoje u pogledu kruga osoba ovlaštenih na podnošenje tužbe, duljine zastarnih rokova, mogućnosti ograničenja odgovornosti te pitanje obveznosti osiguranja od odgovornosti. Kod kaznenopravne odgovornosti, koja nije predmet ovog rada, svim je državama članicama zajedničko da zahtijevaju element namjere, pa se u odnosu na taj element i razlikuje građanskopravna i kaznena odgovornost.

Zaključeno je da je zbog različitih tradicija za sada teško provesti harmonizaciju propisa o građanskopravnoj odgovornosti revizora.⁷⁰ Neki su autori izrazili mišljenje da harmonizacija propisa o građanskopravnoj odgovornosti revizora nije ni potrebna ni poželjna. Predlažu uvođenje plafona ograničene odgovornosti na nivou Europske unije, kao što to postoji u nekim državama članicama.⁷¹

3. Enron - što ga je omogućilo i posljedice za europske izdavatelje

Veliku prekretnicu u reguliranju položaja revizora u svjetskim razmjerima imao je *Enron* i drugi financijsko računovodstveni skandali⁷² koji su potresali SAD potkraj 2001. i početkom 2002. godine. Začudno, ti skandali dogodili su se u državi koja postavlja uvrštenim društvima najviše standarde transparentnosti. Nedugo nakon eskaliranja *Enrona* pojavili su se komentari u američkoj doktrini prava društava i burzovnog prava kojima se pokušavalo rasvijetliti taj fenomen, pri čemu je svaki od

⁶⁹ *Ibid.*, str. 83.

⁷⁰ *Green Paper*, par. 5.7.

⁷¹ EBKE, W.F. *op.cit.*, u bilj. 34. str. 135.

⁷² *WorldCom, Tyco, Global Crossing*

komentatora u *Enronu* vidio dokaze za tvrdnje u koje je on ili ona vjerovao/la.⁷³

Činjenica je da je *Enronova* korporativna struktura bila jedinstvena. Za razliku od drugih uvrštenih društava glavni računovođa u *Enronu*, bio je ovlašten da putem svog "partnershipa" sklapa s *Enronom* vrlo rizične (i volatilne) transakcije, čije je vrijednost iskazivana milijardama dolara.⁷⁴ *Enron* je osnovao 3000 društava kćeri (kako korporacija, tako i *partnershipa*) pretežno registriranih u saveznoj državi Delaware, na Kajmanskim Otocima i u Nizozemskoj i uključio ih u kompleksnu mrežu *partnershipa* koji se nisu bilančno prikazivali.⁷⁵ Mnogi su tumačili *Enron* kao virtualni *hedge* fond, čija je korporativna struktura preko noći postala bizarna, za razliku od svojih početaka kada se radilo o dosadnoj naftnoj kompaniji.⁷⁶ Prema nekim autorima⁷⁷ nije kritično to što je zakazala uprava (*board of directors*) već to što su zakazali prije svega revizori, ali i ostali "čuvari", u američkoj doktrini popularno nazvani "gatekeepers".⁷⁸ To su posrednici na tržištu kapitala (revizori, financijski analitičari, pa i odvjetnici) koji za ulagatelje obavljaju usluge provjere i potvrđivanja ne samo financijskih izvješća, već i kreditne sposobnosti izdatelja, njihove perspektivnosti u odnosu na konkurentske tvrtke ili provjeravaju postupaju li pošteno pri poduzimanju nekih transakcija.⁷⁹

Da bi se razumjelo zbog čega je nastao tako drastičan propust u kontroli *Enronovih* financijskih izvješća, potrebno je razumjeti položaj njegove revizorske tvrtke (*Arthur Andersen*), inače visoke reputacije (jedne od američkih *Big Five*). Kredibilitet kojeg revizori uživaju kod ulagatelja prema nekim američkim autorima⁸⁰ proizlazi iz činjenice da revizori zalažu svoj tzv. reputacijski kapital, kojeg su stekli godinama obavljajući iste usluge za tisuće klijenata, a tu reputaciju ne žele ugroziti zbog jednog klijenta i za vrlo skromnu naknadu. Ako se promatra struktura prihoda revizorskih tvrtki, tada prihod od revizorskih usluga predstavlja skromniji dio, premalen da bi se revizorska tvrtka izložila riziku potvrđivanja netočnih ili nepotpunih financijskih izvješća kako bi ugodila klijentu.⁸¹ Iako je revizorska tvrtka *Arthur*

⁷³ Oni koji su kritizirali učinkovitost burzovnog tržišta, još su je više kritizirali nakon *Enrona*, upućujući na to da je vrijednost *Enronovih* dionica padala presporo u drugoj polovici 2001. Vidi COFFEE, J.C. *Understanding Enron: "It's About the Gatekeepers, Stupid"* <http://ssm.com/abstract?id=325240>.

⁷⁴ Vidi Report of investigation by the Special investigative committee of the board of directors of Enron corp. (Power's Report) February 1, 2002.

⁷⁵ KESSLER, G. "Enron Agrees to let Congress See Tax Returns", *Washington Post*, February 16, 2002, na str. A13.

⁷⁶ PARTNOY, F. *Enron and Derivatives*, <http://ssm.com>, id=302332.

⁷⁷ COFFEE, *op.cit.* u bilj. 73, str. 5.

⁷⁸ KRAAKMAN, R. *Gatekeepers: The Anatomy of a third-Party Enforcement Strategy*, 2 J.L., Econ & Org. 53 (1986); CHOI, S. *Market Lessons for Gatekeepers*, 92 Nw. U.L.Rev 116 (1998).

⁷⁹ COFFEE, *op.cit.* u bilj 73.

⁸⁰ PRENTICE, R.A. *The Case of Irrational Auditor: A behavioral Insight Into Securities Fraud Litigation*, 95 Nw.U.L.Rev. 1333 (2000).

⁸¹ Revizorska tvrtka *Arthur Andersen* imala je prema nekim autorima oko 2500 klijenata za koje je obavljala revizorske usluge. Vidi članak: *Joe Berardino's Fall from Grace*, *Business Week* online, August 12, 2002.

Andersen bila uvučena i u druge financijske skandale, ništa nije govorilo u prilog tome da je ona bila neopreznija ili manje odgovorna nego njezini konkurenti.

Znakovito je, međutim, da je tijekom devedesetih godina zapažena opća erozija kvalitete financijskog izvještavanja⁸², ali i objektivnosti financijskih analitičara.⁸³ Razlog tome je prema nekima smanjenje rizika odgovornosti revizora do kojeg je tijekom 90-tih godina došlo što zbog dvaju presedana Vrhovnog suda SAD-a⁸⁴, odnosno zbog zakona⁸⁵ koji su uredili sporove iz vrijednosnih papira na način da su otežali njihovo procesuiranje. Konačno, tijekom devedesetih rasla je cijena konzultantskih usluga koju su pružale revizorske tvrtke. Već 2002. godine, tipično veliko uvršteno društvo plaća trostruko veći iznos cijene za konzultantske usluge od iznosa za revizorske usluge.⁸⁶

Recentna studija američkih akademskih eksperata utvrdila je da izdavatelji koji od revizora naručuju veći postotak ne-revizorskih usluga odgovaraju najviše profilu tvrtke kod kojih se lažno iskazuje dobit (*earnings management*).⁸⁷ Ono što se moglo u samoj revizorskoj kući *Arthur Andersen* smatrati prijelomnim događajem jest okolnost da se njezin konzultantski dio izdvojio nakon što su po prihodima prerasli revizorski dio, a arbitražni spor koji je nakon toga nastao između *Arthur Andersena* i nove tvrtke *Andersen Consulting* riješen je vrlo nepovoljno po prvoga.⁸⁸

Drugi autori ukazuju na to da uzrok *Enronu* nije u toj mjeri propust čuvara već u promijenjenom nagrađivanju članova uprave do koje je devedesetih godine došlo u SAD-u (i u manjoj mjeri u Europi).⁸⁹ Tijekom financijskog *boom*-a devedesetih, financijski analitičari su s oduševljenjem prihvatili dramatičan zaokret u načinu

⁸² MORIARTY / LIVINGSTON, *Quantitative Measures of the Quality of Financial Reporting*, 17 *Financial Executive* 53, na str. 54 (July/August 2001)

⁸³ Još tijekom listopada 2001., 16 od ukupno 17 konzultanata koji su obrađivali *Enron* sugerirali su "buy" ili "strong buy". Tijekom devedesetih godina općenito je rastao broj preporuka o kupnji u korist preporuka o prodaji (1991 - 6:1, 2000 - 100:1). Coffee (*op.cit.* u bilj.73,) objašnjava da *sell-side* analitičare angažiraju brokerske kuće koje razumljivo žele maksimizirati naknadu za posredovanje. U tom smislu preporuka kupnje upućena je cjelokupnom tržištu, dok je preporuka prodaje upućena samo klijentima koji drže dionice. Preporuke usmjerene na prodaju ("sell") brinu ne samo izdavatelje već i institucionalne investitore koji se boje da će te preporuke preplašiti individualne investitore. Ako individualni investitori podlegnu panici i počnu prodavati, tada će se institucionalni investitori naći na čudu jer se neće moći riješiti velikog paketa.

⁸⁴ *Lampf, Pleva, Lipkind & Petigrow v. Gilbertson*, 501 U.S. 350, 359-61 (1991) i *Central Bank of Denver, N.A., v. First Interstate of Denver, N.A.*, 511 U.S. 164 (1994)

⁸⁵ *Private Securities Litigation Reform Act of 1995* i *Securities Litigation Uniform Standards Act of 1998*. O posljednjem kritički PAINTER, R. *Responding to A False Alarm: Federal Preemption of State Securities fraud Causes of Action*, 84 *Cornell L.Rev.* 1 (1988).

⁸⁶ STEWART / COUNTRYMAN "Local Audit Conflicts Add Up: Consulting Deals, Hiring practices in Question, *Chicago Tribune*, February 24, 2002, na str. C-1.

⁸⁷ FRANKEL / JOHNSON / NELSON, *The Relation Between Auditor's Fees for Non-Audit Services and Earnings Quality*, www.ssm.com. id=296557

⁸⁸ *Andersen Consulting* je imao tada ukupan promet u iznosu od 9,4 milijarde US\$, a bio je osuđen na plaćanje iznosa od 1 milijarde US\$, uz promjenu tvrtke (sada: *Accenture*). *BusinessWeek online*, August 12, 2002, članak: "Joe Berardino fall from Grace".

⁸⁹ Umjesto svih vidi KRAAKMAN, R. *Disclosure and Governance: An Overview Essay, Syracuse Takeover and corporate Governance Conference*, May 2003, str. 16.

nagrađivanja članova uprave u kojem je sve više prevladavalo nagrađivanje u opcijama dionica, jer su vidjeli u tome mogućnost poistovjećivanja interesa uprave s interesima dioničara. Iako je to bilo točno, taj je zaokret imao svoju cijenu, članovima uprave postalo je bitno da “napušu” cijene kratkoročnih opcija dionica, što je opet stvaralo pritisak da se objavljuju dobri financijski rezultati.⁹⁰

Odgovor zakonodavca na *Enron* uslijedio je vrlo brzo. Već u srpnju 2002. godine donijet je u SAD-u *Sarbanes-Oxley Act*. Ovaj zakon smatra se najradikalnijim zahvatom u “tkivo” uvrštenih društava od 1934., otkad postoji SEC (Komisija za vrijednosne papire) SAD-a. Njegove odredbe jednako se primjenjuju na strane izdavatelje vrijednosnih papira jer se izrazi “*issuer*” odnosno “*public company*” koji se naizmjenično koriste u zakonu, primjenjuju na tzv. “*SEC registrants*” (izdavatelje vrijednosnih papira koji su prijavljeni SEC-u) bez obzira jesu li domaći ili strani. Stoga se ovaj zakon primjenjuje i na sve europske izdavatelje koji su uvršteni na američko tržište kapitala. Jasno je da na tom planu nastaju problemi jer dok se SOA dobro uklapa u američki korporativni okvir, on je u potpunosti stran europskim izdavateljima.⁹¹

Tim zakonom uveden je *Public Company Accounting Oversight Board*, privatna neprofitna korporacija koja nadzire jesu li financijska izvješća revidirana u skladu sa standardima nezavisnosti. Također prema SOA izvršni direktori i izvršni financijski direktori izravno su odgovorni za točnost i potpunost financijskih izvješća, ali i za uspostavu i održavanje sustava interne kontrole.⁹² U godišnjim i kvartalnim izvješćima moraju se razotkriti sve transakcije izdavatelja koje nisu bilančno prikazane (tzv. *off-balance sheet transactions*), a koje bi mogle utjecati na financijski položaj izdavatelja.⁹³ Novčane kazne za neistinita financijska izvješća mogu doseći iznose i do US\$ 5 milijuna, a mogu se kumulirati ili zamijeniti s kaznom zatvora do 20 godina. Uz određene izuzetke članovima uprave društvo ne može pozajmljivati novac.⁹⁴ Na nivou uvrštenog društva redefiniraju se revizorski odbori i njihove nadležnosti, čiji članovi moraju zadovoljiti nove standarde nezavisnosti.⁹⁵ Ne postoji mogućnost da revizorski odbor bude pobočno tijelo jer su njegovi članovi ujedno i direktori.⁹⁶ S druge strane, računovodstvenim tvrtkama zabranjeno je izdavatelju pružati razne ne-revizorske usluge tijekom provedbe revizije.⁹⁷ Revizorski odbor koji se formira pri izdavatelju ima pun nadzor nad revizorskim uslugama.

⁹⁰ *Ibid.*, str. 16-17.

⁹¹ CUNNINGHAM, L. *Sarbanes /Oxley and all that: impact beyond America's shores*, The 7th European Financial Market Convention, London 12-13 June 2003, str. 2. Vidi: www.fese.org.

⁹² Sec. 302 SOA (građanskopravna odgovornost za financijska izvješća); Sec. 906 SOA (kaznenopravna odgovornost za financijska izvješća)

⁹³ Sec. 401(a) SOA

⁹⁴ Sec. 402 SOA

⁹⁵ Sec. 301. SOA.

⁹⁶ “a committee (or equivalent body) established by and amongst the board of directors of an issuer for the purposes of overseeing the accounting and financial reporting processes of the issuer; and ...if no such committee exists with respect to an issuer, the entire board of directors of the issuer”

⁹⁷ Sec. 201(a) SOA. Tome se pridružuje zabrana izdavatelju da prijeverno utječe na revizora - Sec.303(a) SOA

Propisi o revizorskim odborima predstavljaju kost u grlu za europske izdavatelje. U nekim državama članicama Europske unije oni kolidiraju s nacionalnim pravom, ali čak i kada su njegovi propisi u skladu s nacionalnim propisima izdavatelja, kulturalni pečat koji nosi SOA neprevediv je.⁹⁸ O ekstrateritorijalnoj primjeni (*ratione personae*) SOA svjedoče uvjeti koje i strani i inozemni izdavatelji neizostavno moraju ispunjavati da bi se mogli uvrstiti na burzu.⁹⁹ Konkretni primjer inkompatibilnosti predstavlja ovlaštenje koje je SOA dao SEC-u da propiše pravilo kojim će se morati objelodaniti je li barem jedan član revizorskog odbora "financijski stručnjak", kao i da definira tko se smatra financijskim stručnjakom. Pred inozemnim uvrštenim društvima sada je dilema: znači li to da financijski stručnjak mora poznavati US GAAP, ili je dovoljno da poznaje nacionalne računovodstvene standarde?¹⁰⁰

Na općenitijem planu posebno je sporan propis kojim se reguliraju standardi profesionalnog ponašanja odvjetnika koji zastupaju izdavatelje u postupcima pred US SEC-om (sec.307 SOA). Od odvjetnika se zahtijeva da prijavi nezakonite radnje odgovarajućim osobama unutar tvrtke (kršenje propisa o vrijednosnim papirima ili kršenje odnosa povjerenja, tzv. fiducijarne obveze) koji su počinili društvo ili njegovi zastupnici, a ako rezultat izostane, tada taj isti slučaj mora iznijeti višoj instanci (*up-the-ladder*) - tj. nezavisnom revizorskom odboru, što dovodi u pitanje povjerljivost odnosa klijent-odvjetnik.¹⁰¹

4. Odgovor europskog zakonodavca

Kao odgovor na *Enron* europski je zakonodavac najavio promjene s ciljem poboljšanja kvalitete finacijske revizije u zemljama članicama Europske unije objavivši "deset prioriteta".¹⁰² Cilj tih mjera je "omogućiti da se ulagatelji i drugi

⁹⁸ BOLKENSTEIN, F. *Toward an integration of European Capital Market, some of the major issues reconsidered*, The 7th European Financial Market Convention, London 12-13 June 2003, Vidi: www.fese.org, posebno naglašavajući negativne implikacije njegovih propisa na europske revizore.

⁹⁹ Tako propis sec.301 SOA koji dopunjava sec.10A(m) *Exchange Acta*, zahtijeva da do 26.04.2003. US SEC dade napatuk nacionalnim burzama da zabrane uvrštenje bilo kojeg društva koje ne ispunjava sljedeće uvjete: 1) svaki član revizorskog odbora izdavatelja mora biti direktor i mora inače biti nezavisan; 2) revizorski odbor je odgovoran za imenovanje i razrješenje revizora; 3) revizorski odbor je odgovoran za odobravanje svih revizorskih ali i ne revizorskih usluga 4) nezavisni revizori moraju izvještavati revizorski odbor u pogledu bitnih pitanja računovodstvene politike i prakse u tvrtci, o raspravama koje su vođene s upravom u pogledu mogućnosti različitog iskazivanja financijskih informacija prema GAAP-u, te o svim neslaganjima između uprave i revizora o drugim pisanim očitovanjima; 5) revizorski odbor mora izraditi pravila prema kojima će postupati sa prigovorima koji se tiču računovodstvenih i revizorskih pitanja te pitanja interne kontrole kao i omogućiti djelatnicima da podnesu tajnu i anonimnu prijavu glede tih pitanja.

¹⁰⁰ CUNNINGHAM, L. *op.cit.*, u bilj. 91., str. 3.

¹⁰¹ Comments on Rules Implementing section 307 of the SOA: Standards of professional Conduct for Attorneys Practicing before the SEC, Antitrust and Trade Regulation, Winter 2003, Vol. 58, No.1, str. 25-72.

¹⁰² Vidi, Audit of company accounts: Commission sets out ten priorities to improve quality and protect investors, IP/03/715, Brussels 21st May 2003, Vidi također "A First Response to Enron related policy Issues, na Internet adresi www.europa.eu.int/comm/internal_market/eu/company/index.htm. Vidi još: NOBEL, P. *Audit within the Framework of Corporate Governance* u: HOPT/WYMEERSCH Capital Market and Company law, New York 2003, str. 204.

zainteresirani subjekti mogu u potpunosti osloniti na vjerodostojnost revizije financijskih izvješća, čime bi se unutar EU konzekventno povećala zaštita od skandala kao što je Enron”.¹⁰³ Planom su najavljeni prijedlozi novih smjernica kojima bi se radikalno trebalo izmijeniti postojeće zakonodavstvo. Kada ti prijedlozi budu usvojeni, bit će reguliran i način provedbe revizije, a postojat će i infrastruktura koja će nadzirati kvalitetu revizije. Plan izmjene obuhvaća dugoročne i kratkoročne prioritete. Među kratkoročnim mjerama ističe se obvezatna primjena Međunarodnih revizorskih standarda koja započinje od 2005. godine za sve obvezatne revizije. Pored toga na nivou Europske unije osnovat će se regulatorni odbor za reviziju (*EU Regulatory Committee on Auditing*) koji predstavlja pandan američkom *Public Company Accounting Oversight Board* (US PCAOB), organ u čijoj će nadležnosti biti da renovira zakonodavstvo i omogući brzo usvajanje detaljnijih za države obvezujućih mjera. Dosadašnji *EU Committee on Auditing* postat će *Audit Advisory Board*, koji će nadzirati financijsko izvještavanje uvrštenih društava. Glavni pokretač ovih akcija je činjenica da unutar zajedničkog tržišta postoji oko 7000 uvrštenih društava i da se godišnje unutar Europske unije obavi oko 2 milijuna obvezatnih revizija. U kontekstu izmjene postojećih smjernica u prvom planu je izmjena tzv. Osme smjernice iz prava društava kojom će se osim dosadašnjih pitanja regulirati pitanje nadzora javnosti nad provođenjem revizije, eksternih garancija kvalitete, nezavisnosti revizora, etičkog kodeksa, revizorskih standarda, disciplinarnih mjera te pitanje imenovanja i razrješenja revizora. Novo tijelo koje će se osnovati prilikom donošenja smjernice postat će odgovorno za provedbu njezine implementacije u pravu država članica.

5. Hrvatsko pravo *de lege lata* i *de lege ferenda*

Zakon o reviziji predstavlja *sedes materiae* uređenja revizorske struke. Da bi se u cijelosti sagledalo položaj revizora u situaciji kada revidira (godišnja) financijska izvješća dioničkog društva potrebno je uzeti u obzir i propise Zakona o trgovačkim društvima te propise Zakona o računovodstvu.

5.1. Osobe ovlaštene za obavljanje revizije

Prema ZREV-u osobe ovlaštene za provedbu revizije jesu revizorske tvrtke te (u njima zaposleni) ovlaštene revizori.¹⁰⁴ ZREV ne uvjetuje pravni oblik u kojem mora biti revizorska tvrtka (društvo osoba ili društvo kapitala), što je u potpunosti u skladu s europskim pravom, iako je izvjesno da je najpopularniji pravni oblik društvo s

¹⁰³ IP/03/715, str. 1. Vidi tamo i izjavu Komesara za unutarnje tržište Fritz Bolkensteina: “I do not accept the imposition of US standards on our firms and that is why the European Union strongly opposes registration of EU audit firms with US Public company Accounting Oversight Board. The EU will regulate its own businesses.”

¹⁰⁴ Prema najavljenim rješenjima u novom Zakonu o reviziji reviziju će ubuduće moći obavljati i samostalni revizor - pojedinac s registriranim obrtom, zajednički revizorski ured - ugovorna zajednica dvaju revizora te dosadašnje revizorske tvrtke. Vidi Večernji list, 30. listopada 2003. članak “Domaće revizore nadzirat će Hrvatski institut za reviziju”.

ograničenom odgovornošću.¹⁰⁵ U pogledu publiciranja podataka o revizorima naše pravo zaostaje u odnosu na zahtjeve europskog prava (vođenje registra revizora i revizorskih tvrtki).¹⁰⁶ Ta obveza nije zakonom propisana, i to bi trebalo izmijeniti pri donošenju novog ZREV-a. Baza podataka o revizorskim tvrtkama ionako već postoji pri Ministarstvu financija RH, s obzirom da ono daje dozvolu za rad revizorskim tvrtkama (čl. 6. st. 4. ZREV). Neki autori su uočivši taj nedostatak transparentnosti predlagali utvrđivanje liste revizora pri trgovačkim sudovima,¹⁰⁷ nudeći ključeve njihova odabira koji ne bi bio slobodan već bi društva "abecednim redom dobivala revizore i to tako da niti jedno društvo ne bi uzastopce dobilo istog revizora".¹⁰⁸

Strane revizorske tvrtke ne mogu na teritoriju RH djelovati samostalno, već samo s domaćom revizorskom tvrtkom.¹⁰⁹ Zbog toga su mahom strane revizorske tvrtke osnovale u RH društva kćeri. U svjetlu pristupanja RH Europskoj uniji i omogućavanja slobode obavljanja usluga, u novom zakonu o reviziji bit će potrebno izdvojiti status revizorskih tvrtki koje imaju sjedište u nekoj od zemalja članica Unije, od onih koje imaju sjedište u zemljama nečlanicama Unije.

Novim zakonom trebalo bi urediti da li i pod kojim uvjetima obavljanje revizije predstavlja smetnju za obavljanje drugih usluga za istog klijenta te kako postupiti ako jedan klijent revizorske tvrtke generira najveći dio prihoda. Prema sadašnjem zakonu revizorske tvrtke ovlaštene su obavljati i usluge s područja računovodstva, poreznog savjetovanja, financijskih analiza i kontrole, što znači da unutar iste revizorske tvrtke jedan ovlašten revizor može za istog klijenta obavljati reviziju, a da ista tvrtka pruža tom klijentu računovodstvene usluge (čl. 22. st. 3. i čl. 3. st. 2. ZREV). Pitanje generiranja određenog dijela prihoda biti će *de lege ferenda* posebno kritično ako reviziju *de lege ferenda* budu mogle obavljati i fizičke osobe - ovlaštene revizori. Financijska izloženost samostalnih revizora veća je nego u drugim slobodnim profesijama, pa bi dopusti li se takvo rješenje samostalnim revizorima trebalo prepustiti samo reviziju financijskih izvješća nekih, a ne svih poduzetnika. U budućem zakonu potrebno je odrediti se i oko odgovornosti revizora za rad osobe koja je kao poseban stručnjak angažirana pri obavljanju revizije (čl. 17. ZREV).

¹⁰⁵ Vidi čl. 1. st. 2. *Eighth Council Directive 84/253/EEC of 10 April 1984 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the approval of persons responsible for carrying out the statutory audits of accounting documents Official Journal L 126 , 12/05/1984 P. 0020 - 0026*

¹⁰⁶ Vidi čl. 28 iste smjernice. Vidi kritiku, KRAJAČIĆ, D. *op.cit.* u bilj. 3, str. 36.

¹⁰⁷ KALEB, Z. *Povreda dužnosti revizora da dade točno izvješće kao kazneno djelo*, RiF, br. 7/2002., str. 30.

¹⁰⁸ *loc.cit.*

¹⁰⁹ Već je tijekom 1994. u RH bilo licencirano nekoliko inozemnih revizorskih tvrtki, dok su samo neke obavljale reviziju zajedno s domaćim tvrtkama. Vidi PRKA, B. *Revizor i trgovačko društvo*, Zbornik radova Opatija '94, str. 106.

5.2. Obveznici revizije godišnjih financijskih izvješća

To pitanje uređuje Zakon o računovodstvu. Prema ZR-u svi veliki¹¹⁰ i srednje veliki poduzetnici¹¹¹ organizirani kao dionička društva moraju revidirati godišnja financijska izvješća (čl. 28. ZR). Dok su banke i financijske organizacije, osiguravajuća i reosiguravajuća društva po definiciji veliki poduzetnici, za ostala dionička društva to nije slučaj. Jedina skupina dioničkih društava za koje vrijede elastičnija pravila jesu dionička društva koja ulaze u pojam malih poduzetnika prema ZR-u. Ona svake treće godine podliježu obvezi tzv. skraćene revizije, koja obuhvaća uvid u poslovanje. Ostali srednje veliki i mali poduzetnici, koji nisu dionička društva obvezi revizije podliježu u skladu s vlastitim pravilima ili statutom.¹¹² Ovo rješenje ZR-a nije u skladu s europskim pravom, točnije s četvrtom računovodstvenom smjernicom, prema kojoj obveza revizije godišnjih financijskih izvješća zahvaća u pravilu sva društva, kod kojih svi ili samo neki članovi društva za obveze društva odgovaraju ograničeno. Osim dioničkog društva, u nas bi to značilo da reviziju godišnjih financijskih izvješća trebaju obavljati i društva s ograničenom odgovornošću. U nekim zakonodavstvima europskih država članica ta je obveza predviđena i za komanditno društvo na dionice (Njemačka, Italija, Francuska) koji pravni oblik društva ne postoji prema našem pravu.¹¹³ Ipak, europsko pravo predviđa i određene iznimke za poduzetnike manjeg formata. Prema čl. 51. st. 3. četvrte smjernice mali poduzetnici (koji su definirani u čl. 11. iste smjernice) mogu biti oslobođeni obveze revizije odredbama nacionalnog prava, pri čemu se kriteriji malog poduzetnika moraju ispunjavati, najmanje dvije godine uzastopce (čl. 12. iste smjernice).¹¹⁴ Kako je u međuvremenu četvrta smjernica izmijenjena na način da su se relevantni kriteriji prometa i ukupne aktive povećali otprilike za 17%,¹¹⁵ imajući u

¹¹⁰ Prema čl. 16. ZR-a, *veliki poduzetnici* su oni koji prelaze barem dva od tri sljedećih kriterija: 1) zbroj bilance nakon odbitka gubitka iskazanog u aktivi u protuvrijednosti DEM 8,000,000; 2) prihod u dvanaest mjeseci prije sastavljanja bilance u protuvrijednosti DEM 16.000.000 i 3) godišnji prosjek zaposlenih 250 namještenika. Prema prijedlogu novog ZR-a, kriterij ad 1) iznosi 14,600,000 EUR-a, preračunato u kune; kriterij ad 2) iznosi 29,200,000 EUR-a preračunato u kune, a godišnji prosjek zaposlenih ostaje isti. Vidi RRiF, br. 10/2003., str.18., čl.14. Prijedloga Zakona.

¹¹¹ *Srednje veliki poduzetnici* su oni koji prelaze dva od tri sljedeća kriterija (propisane za male poduzetnike): 1) zbroj bilance nakon odbitka gubitka iskazanog u aktivi u protuvrijednosti DEM 2,000.000; 2) prihod u dvanaest mjeseci prije sastavljanja bilance u protuvrijednosti DEM 4,000.000; i 3) godišnji prosjek zaposlenih 50 namještenika, ali nikad ne prelaze 2 od 3 kriterija propisanih za velike poduzetnike. Po novom ZR-u, kriterij ad. 1) iznosi 3,650,000 EUR-a, kriterij ad. 2) 7,300,000 EUR-a preračunato u kune. *Ibid*, str. 18. čl. 14. st. 2. Prijedloga ZR-a.

¹¹² Vidi kritiku tog rješenja KRAJAČIĆ, D. *op.cit.* u bilj. 3., str. 373.

¹¹³ Vidi bilješku br. 2.

¹¹⁴ Osim što prema rješenjima ove smjernice društva koja ne prelaze kriterije malih poduzetnika mogu biti oslobođena obveze revidiranja financijskih izvješća, ona mogu izrađivati skraćenu bilancu, skraćeni račun dobiti i gubitka, skraćenih bilješki uz financijske izvještaje. U nas vidi kod: RUŽIĆ, T. *Izmjene u korporativnom financijskom izvješćivanju EU - iznimke za mala i srednja društva*, RRiF, br. 7/2003, str. 57.

¹¹⁵ Vidi tabelarnu usporedbu pragova po smjernici prije i poslije izmjene kod RUŽIĆ, T. *op.cit.*, str. 59. Nove pragove vidi u: *Council Directive 2003/38/EC of 13 May 2003 amending Directive 78/660/EEC on the annual accounts of certain types of companies as regards amounts expressed in euro*, Official Journal L 120 , 15/05/2003 P. 0022 - 0023

vidu referentne vrijednosti iz ZR-a, jasno je da će usklađivanje značiti povećanje referentnih vrijednosti za oko 3,6 puta.¹¹⁶ Time će veliki broj dosadašnjih velikih i srednjih poduzetnika pasti ispod praga koji je mjerodavan za utvrđivanje obveze revidiranja financijskih izvješća, što će se odraziti i na ukupnost klijentele koja će trebati usluge revizije.

5.3. Imenovanje revizora

U dioničkom društvu imenovanje revizora, kako u slučajevima redovite revizije (godišnjih financijskih izvješća), tako i u slučaju posebne revizije, u nadležnosti je glavne skupštine dioničkog društva (čl. 275. st. 1. t. 4. i 7. ZTD). Stoga je odredba sadržana u čl. 7. ZREV-a prema kojoj "revizora (...) izabire "organ upravljanja poduzetnika" netočna. Iako je uprava društva organ koji priprema glavnu skupštinu, kada je u pitanju imenovanje revizora ovlašteni predlagatelji imenovanja su ili nadzorni odbor (arg. iz čl. 280. st. 3. ZTD) ili dioničari.

Ako *imenovanje revizora* predlaže nadzorni odbor, u objavi dnevnog reda skupštine treba navesti i prijedlog odluke (čl. 280. st. 3. ZTD). Ako je predmet odlučivanja uvršten u dnevni red na zahtjev manjinskih dioničara¹¹⁷ (čije dionice predstavljaju 1/20 temeljnog kapitala), a prijedlog se odnosi na imenovanje revizora, tada isti treba sadržavati njihova imena i prezimena, zanimanje i prebivalište, a kada je riječ o revizoru pravnoj osobi, njenu tvrtku i sjedište (čl. 280. st. 3. ZTD). Mogućnost *opoziva revizora* od strane manjinskih dioničara (i imenovanje drugog revizora) postoji samo u slučaju posebnih revizija (čl. 298. st. 5. ZTD), a to se pravo ne ostvaruje na skupštini nego prijedlogom sudu. Međutim, mora se raditi o dioničaru koji ima nešto veći udio u temeljnom kapitalu društva (najmanje 1/10 temeljnog kapitala društva ili najmanje na 8.000.000,00 kuna tog kapitala). Sud će umjesto imenovanog revizora imenovati drugog revizora ako se razlog za to nalazi u osobi revizora kojeg je imenovala glavna skupština, osobito ako imenovani revizor nema potrebna stručna znanja za obavljanje revizije, ako je prezauzet ili postoje sumnje u njegovu pouzdanost. Prijedlog za imenovanje drugog revizora mora se postaviti sudu u roku od četrnaest dana od dana održavanja glavne skupštine na kojoj je donesena odluka o imenovanju revizora. Prije donošenja odluke sud treba saslušati revizora kojeg je imenovala glavna skupština. Nema razloga da se pravo na opoziv posebnog revizora ne prihvati kao opće pravilo, kao što je to slučaj i u njemačkom pravu prema § 318/3 HGB-a.¹¹⁸

Otvoreno je pitanje može li individualni dioničar tužbom za poništaj ili radi pobijanja odluke skupštine postići isti učinak ako je riječ o imenovanju revizora za kojeg dioničar smatra da nije nepristran. U njemačkoj sudskoj praksi su se neki sudovi oko ovog pitanja izrazili negativno - uz obrazloženje da se kondicioniranjem prava

¹¹⁶ Usporedi s podacima u bilj. 109. i 110.

¹¹⁷ Pravo manjinskih dioničara da na dnevni red stave imenovanje revizora, kao samostalno manjinsko pravo ne isključuje mogućnost predlaganja imenovanja putem protuprijedloga, koji može poteći i od individualnog dioničara.

¹¹⁸ <http://dejure.org/gesetze/HGB/318.html>

podnošenja tužbe pragom od 10% temeljnog kapitala, podjednako štite revizori i društvo od obijesnog parničenja.¹¹⁹

Naknada za obavljanje revizije utvrđuje se ugovorom (čl. 9. st. 2. ZREV). Revizorska naknada mora biti razumna (s obzirom na vrijeme i troškove). To znači da mora pokriti troškove angažmana kvalificiranog osoblja u vremenu koje je potrebno da se revizija obavi na način na koji to zahtijevaju standardi. Ugovaranje naknade koja ne pokriva troškove može dovesti u sumnju revizorovu neovisnost. Također nije prihvatljivo ugovaranje naknade koja bi bila ovisna o rezultatu obavljene revizije (npr. postotak od cijene dionica).¹²⁰ Ima njemačkih autora koji smatraju da bi visina naknade koju revizor ugovara s upravom trebala biti poznata i članovima nadzornog odbora, odnosno tijelu koje predlaže imenovanje revizora skupštini.¹²¹

5.4. Smetnje za imenovanje revizora

Kvaliteta i pouzdanost revizorskog mišljenja bitno ovisi između ostalog o objektivnosti, stručnom integritetu i neovisnosti revizora.¹²² Postojanje bilo kojeg oblika ovisnosti ovlaštenog revizora o društvu čija financijska izvješća treba revidirati predstavlja smetnju za imenovanje revizora, a isto tako mogu biti i razlogom njegova opoziva. Između revizorske tvrtke i dioničkog društva ne smije postojati *kapitalna povezanost* (čl. 8. ZREV). Ovakvo je određenje povezanosti prešturo, s obzirom da povezana društva mogu biti povezana i na ugovornoj osnovi putem poduzetničkih ugovora (čl. 479. i 480. ZTD) a da istodobno ne mora postojati kapitalna povezanost. Stoga bi kriterije povezanosti trebalo dopuniti. Slovenski Zakon o reviziji opravdano razlikuje kapitalnu od drugih oblika povezanosti.¹²³ Ni između ovlaštenog revizora i naručitelja revizije ne bi smjela postojati kapitalna povezanost.

Pored zabrane kapitalne povezanosti koja jednako obvezuje tvrtku i revizora, ovlašteni revizor ima još neke smetnje: ne smije biti ni *zastupnik (po samom zakonu), član nadzornog odbora ili djelatnik društva* - naručitelja revizije. Zabranu obavljanja revizije ima revizor kada je sudjelovao u *vođenju poslovnih knjiga ili izradi financijskih izvještaja poduzetnika kod kojeg se obavlja revizija. De lege ferenda* autorica smatra da bi ovu zabranu trebalo proširiti i na poduzetnike koji su s prvim poduzetnikom u odnosu (kapitalne i druge) povezanosti. Konačno, smetnju za obavljanje revizije čini i okolnost da je ovlašteni revizor *bračni drug, krvni srodnik, staratelj, usvojitelj, usvojenik, hranitelj jednog od zakonskih predstavnika poduzetnika ili članova nadzornog odbora* (čl. 22. st. 1. t. 1-4. ZREV).

¹¹⁹ LG München 2000, 45 *Die Aktiengesellschaft 235* (Bayerische HypoVereinsbank). Vidi još EBKE / JURISCH *Der Unerwuenschte Abschlussprüfer: Ersetzungsverfahren (§ 318 Abs HGB) versus Anfechtungsklage (§ 243 Abs 1 AktG)*, 45 *Die Aktiengesellschaft* 2000, str. 208.

¹²⁰ FABER, Ž. *Kvantitativni i kvalitativni indikatori neovisnosti revizora*, Zbornik radova "Računovodstvo, financije i revizija u suvremenim gospodarskim uvjetima", Pula 2003, str. 70.

¹²¹ Tako HOPT, oslanjajući se na prijedlog udruge njemačkih revizora (IDW). Vidi HOPT, K. *Corporate Governance in Germany*, u: HOPT/WYMEERSCH *Capital market and Company law*, New York 2003, str. 309.

¹²² FABER, Ž. *op.cit.* u bilj. 120, str. 70.

¹²³ Vidi čl. 7-9. Zakona o revidiranju od 30.01.2001. www.si-revizija.si/o_siru/dokumenti/ZRev-1.pdf

Prema preporuci koju je donijela Komisija EZ-a¹²⁴ navode se još neke smetnje za obavljanje revizije. Neprihvatljivo je ako revizor ima bilo kakav izravan ili značajan neizravan financijski interes kod naručitelja revizije, ako je revizoru bliska osoba djelatnik na nekoj od rukovodnih funkcija (*working in a management position*) ili ako ukupan iznos koji naplaćuje revizor od nekog klijenta predstavlja značajan udio u njegovu ukupnom prihodu. Ovlašteni revizori koji su proveli reviziju ne mogu se zaposliti kod naručitelja revizije prije nego što protekne period od dvije godine. Ovlašteni revizori koji su obavljali reviziju za nekog klijenta ne smiju to obavljati osobno duže od 7 godina.¹²⁵ U njemačkom pravu prema § 319 /2/ 8 HGB-a revizor koji u posljednjih 5 godina generira više od 30% prihoda od jednog klijenta ne smatra se neovisnim.¹²⁶

Slično rješenje u nas već postoji u Zakonu o bankama prema kojem ista revizorska tvrtka ne može kod jedne banke obavljati reviziju godišnjih financijskih izvještaja duže od 4 godine uzastopno, a također zabranjuje da ta tvrtka uz reviziju pruža banci konzultantske usluge (čl. 112. st. 5. i 6. ZB).¹²⁷ Prema istom zakonu ista revizorska tvrtka ne može preuzeti niti joj banka može povjeriti obavljanje revizije financijskih izvješća banke ukoliko je dotična revizorska tvrtka u prethodnoj godini više od polovine svojih ukupnih prihoda ostvarila na temelju obavljene revizije financijskih izvješća te banke. *De lege ferenda* treba se opredijeliti oko pitanja je li nakon isteka preporučenog perioda od 7 godina bolje rotirati glavnog revizora ili revizorsku tvrtku, pri čemu treba definirati kakvog utjecaja na rotaciju imaju statusne promjene revizorske tvrtke ili klijenta. U pogledu ostalih usluga koje mogu obavljati revizori autorica smatra da ih ne treba isključiti *a limine*, ali je potrebno da se utvrdi prihvatljiva proporcija njihova odnosa. Naročito se čini neprimjerenim da ista revizorska tvrtka može izrađivati i revidirati financijska izvješća, jer se *de lege lata* ta zabrana odnosi samo na revizora, a ne i na tvrtku.

5.5. Primjena dužne pažnje pri obavljanju revizije

Revizija se obavlja na način i prema postupcima koji su utvrđeni Međunarodnim revizijskim smjernicama¹²⁸ te u skladu s kodeksom profesionalne etike.¹²⁹ Kodeks se

¹²⁴ *Statutory Auditors' Independence in the EU: A Set of Fundamental Principles*, europa.eu.int/comm/internal_market/en/smn/smn29/s29mn21.htm

¹²⁵ O obvezatnoj (vanjskoj) rotaciji revizora, kao mjeri koja treba osigurati nepristranost u njemačkoj doktrini pojedini autori ukazuju na poteškoće koje to može izazvati kada se radi o revidiranju financijskih izvješća u velikih društvima, gdje je vrijeme koje je potrebno da se revizori upoznaju s društvom, značajni nedostatak tog rješenja. Tako HOPT, *op.cit.* u bilj. 121, str. 308.

¹²⁶ Vidi još NOBEL, *op.cit.* u bilj. 4, str. 210. koji naglašava da je postotak koji je nekad iznosio 50% izmijenjen s čl. 2 par. 8. KonTraG-a.

¹²⁷ Hrvatska narodna banka prema nekim autorima ovu zabranu tumači vrlo dosljedno, pa osim revizije nije moguće obavljati niti jednu drugu uslugu. Tako FABER, *op.cit.* u bilj. 120, str. 71.

¹²⁸ Međunarodni revizijski standardi, Hrvatska udruga revizora, Zagreb 1993. Postojeće je stanje takvo da domaći revizori moraju deklarirati po kojim su pravilima obavili reviziju - jesu li slijedili MRS (Međunarodne revizijske standarde) ili pak SMRP (Smjernice međunarodne revizorske prakse). No, čak i kad to učine, njihovo očitovanje nije do kraja vjerodostojno. Od 36 prevedenih MRS-ova, u Hrvatskoj ih nije aktualno osam, a dva novija MRS-a uopće nisu prevedena. Vidi Večernji list, 30. listopada 2003.

¹²⁹ Vidi *Kodeks profesionalne etike revizora*, Revizija br. 1/2000., str. 69-71.

sastoji od načela (odgovornost, javni interes, poštenje, objektivnost i neovisnost te kompetentnost) i pravila.¹³⁰ Revizor treba planirati i obavljati reviziju polazeći od pretpostavke visoke razine opreznosti jer uvijek mogu postojati uvjeti iz kojih bi mogle proizaći materijalno značajne pogreške (ili prijevare) u financijskim izvješćima.¹³¹

Osnovni je zadatak revizora da ispita financijska izvješća društva kako bi utvrdio prikazuju li ona istinito stanje imovine, kapitala, obveza i rezultata poslovanja poduzetnika, pri čemu se ne ispituju samo financijska izvješća već i poslovanje, organiziranost poslovnih funkcija, načina donošenja poslovnih odluka i funkcioniranja informacijskog sustava. Pri tom revizor mora postupati s povećanom pažnjom, odnosno s pažnjom dobrog stručnjaka (čl. 18. st. 2. ZOO). Taj stupanj pažnje može biti odlučujući prilikom utvrđivanja njegove odgovornosti za štetu. Ako je riječ o odgovornosti prema naručitelju revizije, tada se njegova odgovornost temelji na ugovoru (pretpostavljena krivnja). U postupku pred sudom revizor kao tuženik dužan je dokazati da je primijenio pažnju dobrog stručnjaka, a to će dokazati ako dokaže da je postupao prema pravilima struke i običajima. U ovom slučaju mjerodavno bi bilo postupanje u skladu s Međunarodnim revizijskim standardima, ali i relevantnim (prisilnim) odredbama zakona. U obzir dolazi postupanje nesukladno Kodeksu profesionalne etike revizora, s obzirom da je to izvor na kojeg se poziva ZREV.

Kako naše pravo poznaje opću delikttnu normu, nije isključena ni izvanugovorna odgovornost za štetu revizora (čl. 154. st. 1. ZOO). Izvanugovorna odgovornost je također zasnovana na načelu pretpostavljene krivnje pa bi i u tom sporu revizor trebao također dokazati da je primijenio pažnju dobrog stručnjaka, tj. dokazati svoju "nekrivnju".

Koje bi mogle biti štetne radnje pri obavljanju revizije? U prvom redu ako revizor nije primijenio dužnu pažnju, primjerice nije primijenio određeni standard pri obavljanju revizije, pa je kao rezultat tog propusta dao pozitivno mišljenje na financijsko izvješće koje ne prikazuje istinito stanje imovine obveza i kapitala, odnosno mišljenje koje dovodi u zabludu, on je počinio štetnu radnju, pod uvjetom da bi u slučaju poduzimanja određenog pravila struke (metoda i postupka obavljanja revizije) netočnost tog financijskog izvješća bila otkrivena. Pri tome šteta može nastupiti naručitelju revizije, ali i trećim osobama, koje su tada aktivno legitimirane u parnici protiv revizora. U ovom radu je već iznesena sudska praksa onih europskih zemalja u kojoj su treće osobe dobile sudska zaštitu protiv revizora u sporu za naknadu štete.¹³²

Revizor svakoj reviziji treba prilaziti s primjerenom dozom profesionalnog skepticizma kako bi otkrio eventualne prijevare radnje u ispitanim financijskim izvješćima. Stoga bi neotkrivanje prijevarenih radnji pri sastavljanju financijskih

¹³⁰ SPREMIĆ, I. *Etika i neovisnost revizije u funkciji zaštite dioničara*, Zbornik radova "Računovodstvo, financije i revizija u suvremenim gospodarskim uvjetima Pula 2003, str. 48.

¹³¹ Točka 6. Međunarodnog revizijskog standarda 200, Međunarodni revizijski standardi, Hrvatska udruga revizora 1999. Vidi također MrevS 240 - Odgovornost revizora za otkrivanje prijevare i pogreške pri reviziji financijskih izvješća, koji je u primjeni od 30. lipnja 2002. godine. Poblize KOLONIĆ, Ž. *Odgovornost za prijevare i pogreške u financijskim izvješćima*, RRiF, br. 2/2002, str. 155-160. HOPT smatra da se revizor ne smije pristupati reviziji presumirajući prijevaru. *Op.cit.* u bilj. 121, str. 309.

¹³² Vidi gore pod t. 2.4. rada.

izvješća (ili njihovo kasno otkrivanje)¹³³ predstavljalo također štetnu radnju revizora.¹³⁴ Ako revizor zbog propuštanja dužne pažnje nije otkrio prijevare ili ako ju je otkrio, ali o njoj nije izvijestio u svom izvješću, on je počinio štetnu radnju pod uvjetom da se štetu moglo izbjeći da je primijenjena dužna pažnja.¹³⁵ Štetna radnja je s druge strane, prouzročila neistinito revizorsko mišljenje. Kao što je već istaknuto, neotkrivanje prijevernih radnji uprave razlog je građanskopravne odgovornosti u svim zemljama članicama.¹³⁶

Štetnu radnju može predstavljati i nemogućnost izrade revizorskog mišljenja unutar zadanih rokova. Odustajanje od revizije u nevrjeme, odnosno odustajanje od revizije bez navođenja razloga također bi se moglo smatrati štetnom radnjom. Štetnu radnju predstavlja i povreda tajnosti podataka koja obvezuje revizora i revizorsku tvrtku (čl. 21. st. 2. ZREV). Prijevare i pogrešku u financijskim izvješćima razlikuje element namjere, pa se u prvom slučaju govori i o lažnim financijskim izvješćima.¹³⁷

Output revizije sadržan je u revizorovu izvješću o obavljenoj reviziji i stručnom mišljenju koje može biti pozitivno, negativno i mišljenje s rezervom (čl. 15. ZREV). Ovlašteni revizor mora potpisati izvješće, a ono se mora se predočiti svim zakonskim predstavnicima¹³⁸ poduzetnika (čl. 13. st. 1. ZREV). Ove odredbe ZREV-a nakon izmjene ZTD-a postaju opsoletne, jer revizor i prije utvrđivanja financijskih izvješća u dioničkom društvu ima obvezu aktivnog sudjelovanja u radu nadzornog odbora.

5.6. Sudjelovanje revizora pri utvrđivanju financijskih izvješća dioničkog društva

Zakon o izmjenama i dopunama ZTD-a¹³⁹ u čl. 300 a-k preciznije propisuje kompetencije uprave, nadzornog odbora i glavne skupštine društva u pogledu financijskih izvješća, te u tom svjetlu treba sagledati i izmijenjenu ulogu revizora. Preliminarno valja zamijetiti da ZTD više ne govori o "usvajanju" već o "utvrđivanju" financijskih izvješća. Kako godišnja financijska izvješća nisu ništa drugo do broježani iskaz poslovanja društva u poslovnoj godini i stanje društva na određeni dan, logično je da ih utvrđuje netko tko obavlja poslovanje i nadzire ga te tako s time upoznaje

¹³³ Prikriivanje prijevernih radnji uprave već bi ulazilo u opis kaznenog djela iz čl. 628. st. 1. ZTD-a ("prešućivanje važnih okolnosti")

¹³⁴ MERTIN, D. *Die Verantwortung der Abschlussprüfer für die Aufdeckung von Fraud*, IDW (ed.) Kapitalmarktorientierte Unternehmensüberwachung - Chancen und Risiken, Dusseldorf 2001, 259

¹³⁵ KOLONIĆ, *op.cit.* u bilj. 131.

¹³⁶ *Op.cit.* u bilj. 13, str. 45

¹³⁷ Prema t. 3 MrevS-a 22 "pogreška označuje nenamjerne pogreške u financijskoj informaciji", dok je u t. 2 MrevS 11 prijevera definirana kao namjerno pogrešan prikaz financijske informacije od jednog ili više pojedinaca iz uprave, zaposlenih ili trećih osoba" Vidi detaljnije, BEŠVIR, B. *Prepoznavanje pogrešaka i prijevera u postupku revizije financijskih izvješća*, RRiF, br. 5/2000, str. 42. i dalje.

¹³⁸ Neki smatraju da je zaštitna svrha ZREV-a promašena jer bi osim "zakonskim predstavnicima" revizorsko izvješće trebalo dostavljati i dioničarima društva. Ipak, sustav kontrole uprave u dioničkom društvu u nas je različito postavljen nego što je sustav kontrole u pravnim sustavima koja imaju *unitary board* i koje autor iznosi za primjer. U nas nadzorni odbor ima nadzorne ovlasti nad upravom, a njega imenuje skupština tj. dioničari. Vidi KRAJAČIĆ, D. *op.cit.* u bilj. 3. str. 33.

¹³⁹ NN, br. 118/2003.

organ u kojem su dioničari društva.¹⁴⁰ Prema ranijem tekstu, usvajanje financijskih izvješća bilo je stavljeno u nadležnost glavne skupštine (čl. 275. st. 1. t. 2. ZTD). Značenje te nadležnosti bilo je umanjeno time što je glavna skupština usvajala ta izvješća na temelju prijedloga uprave i pismenog izvješća i mišljenja nadzornog odbora (čl. 275. st. 3. u vezi s čl. 263. st. 3. ZTD). Mogućnost raspravljanja o tom pitanju postojala je jedino ako između uprave i nadzornog odbora nije postojala suglasnost.¹⁴¹ Zbog toga je i zastupano mišljenje da se radi o tzv. podrednoj nadležnosti glavne skupštine dioničkog društva, koja je dolazila u obzir jedino u dva slučaja: ako su uprava i nadzorni odbor tu nadležnost prepustili skupštini ili ako je nadzorni odbor uskratio svoju suglasnost na izvješće uprave.

Prema izmijenjenom propisu financijsko izvješće zajedno s prijedlogom odluke o upotrebi dobiti uprava podnosi nadzornom odboru bez odgađanja od kada ih sastavi (čl. 300.b st. 2. ZTD). Svaki član nadzornog odbora ima pravo pregledati financijska izvješća, izvješće o stanju društva i izvješće revizora (čl. 300.b st. 3. ZTD). Stoga sva izvješća treba dostaviti svakom članu nadzornog odbora, a ako taj odbor tako odluči i članovima njegovih komisija.

Dok nadzorni odbor ispituje godišnja financijska izvješća, izvješće o stanju društva i prijedlog odluke o upotrebi dobiti, revizor je *dužan je sudjelovati u radu sjednice nadzornog odbora* i njegove komisije na kojoj se ona ispituju, *izvijestiti o svom izvješću i dati objašnjenja* koja se od njega traže (čl. 300.c. st. 1. ZTD). Ne sudjeluje li u radu, to bi moglo biti uzrokom poboynosti odluke o utvrđivanju financijskih izvješća. Nesudjelovanje revizora moglo bi osim toga rezultirati odgovornošću za štetu ako je nadzorni odbor kao rezultat njegova nesudjelovanja potvrdio financijska izvješća koja nije trebalo potvrditi. Kako nadzorni odbor mora u pisanom obliku izvijestiti glavnu skupštinu o rezultatima ispitivanja, u tom izvješću mora između ostalog zauzeti stav i o izvješću revizora.¹⁴² U konačnici mora se očitovati ima li primjedaba na podnesena izvješća i daje li svoju suglasnost na godišnja financijska izvješća. Djelovanje nadzornog odbora uvjetovano je rokovima¹⁴³ - propusti li se nadzorni odbor očitovati unutar zadanih rokova, presumira se da je nadzorni odbor odbio dati suglasnost na izvješća uprave (čl. 300.c. st. 3. ZTD).

Utvrđenje financijskih izvješća u pravilu nastupa davanjem suglasnosti nadzornog odbora na izvješće uprave (čl. 300.d. ZTD), osim ako oni ne prepuste utvrđenje izvješća glavnoj skupštini. Druga situacija u kojoj će glavna skupština biti pozvana da utvrđuje financijska izvješća je situacija kada nadzorni odbor uskrati svoju suglasnost na izvješće uprave (čl. 300.e st. 1. ZTD). Iako to zakon posebno ne navodi

¹⁴⁰ BARBIĆ, J. *Pravo društava, knjiga druga: Društva kapitala*, Zagreb 2000., str. 362.

¹⁴¹ FILIPOVIĆ/GORENC/SLAKOPER, *Zakon o trgovačkim društvima s komentarom*, 2. izd., Zagreb 1996., 362.

¹⁴² Nadzorni odbor mora navesti na koji je način i u kojem opsegu u toku poslovne godine ispitao vođenje poslova društva, a u društvima čije dionice kotiraju na burzi u spomenutom se izvješću mora navesti i koje komisije ima nadzorni odbor te koliko je sjednica tog odbora održano kao i broj održanih sjednica svake komisije (čl. 300.c. st. 2. ZTD).

¹⁴³ Inicijalni rok od mjesec dana od dostave svih relevantnih izvješća, i naknadni rok od mjesec dana koji mu daje uprava.

u situaciji kada je skupštini prepušteno usvajanje financijskih izvješća, *revizor bi trebao sudjelovati u radu skupštine kako bi mogao dati potrebna objašnjenja*. Ako ne bi bio prisutan, to bi prema okolnostima moglo dovesti do poboynosti odluke glavne skupštine o utvrđivanju financijskih izvješća (i eventualno o uporabi dobiti). Trebalo bi međutim dokazati da je upravo nesudjelovanje revizora na glavnoj skupštini i to što nisu dana potrebna objašnjenja, dovelo do toga da su dioničari odlučili drugačije nego što bi odlučili da su im revizori dali potrebna objašnjenja.¹⁴⁴

Revizor može imati vrlo značajnu ulogu ako glavna skupština izmijeni godišnje financijsko izvješće koje je ispitao revizor. Tada odluka skupštine o utvrđenju tog izvješća i odluka o upotrebi dobiti ostaje pendentna dogod to ne ispita revizor i o tome podnese izvješće bez rezerve. Ako revizor ne podnese takvo izvješće (bez rezerve) unutar dva tjedna od dana njihova donošenja, te su odluke ništave (čl. 300.e st. 3. ZTD). Zakon o trgovačkim društvima poznaje i posebne razloge ništavosti odluke o utvrđivanju godišnjih financijskih izvješća (čl. 359. ZTD). Ponekad će se raditi o ništavosti odluke uprave i nadzornog odbora (ako su oni utvrdili izvješća), a u drugim slučajevima će se raditi o ništavosti odluke skupštine o utvrđivanju godišnjih financijskih izvješća (ako je skupština djelovala temeljem svoje podredne nadležnosti). Uz ostale razloge ništavosti odluka će biti ništava *ako nije obavljena revizija godišnjih financijskih izvješća ili je nisu obavile za to ovlaštene osobe* (čl. 359. st. 1. t. 2.). Dodatni (već navedeni) slučaj ništavosti postoji ako je skupština izmijenila financijsko izvješće koje je ispitao revizor, pa ga revizor nije nakon toga potvrdio (bez rezerve).

5.7. Odgovornost revizora prema naručitelju i prema trećima

Prema čl. 11. st. 1. ZREV-a revizorska tvrtka, koja namjerno ili iz nehata obavljanjem revizije prouzroči štetu, obvezna je poduzetniku nadoknaditi tu štetu. Visina naknade štete ograničena je - po jednoj obavljenoj reviziji odgovara iznosu 50.000 DEM. Do visine te nadoknade revizorska tvrtka mora se osigurati od odgovornosti (čl. 11. st. 3. ZREV). Ovlašteni revizor koji je obavio spornu reviziju je solidarno odgovoran s tvrtkom. Ako se ima na umu da se prema čl. 2. ZREV pod pojmom revizije podrazumijeva revizija financijskih izvješća, ispitivanje i ocjena poslovanja, ispitivanje i ocjena organiziranosti poslovnih funkcija ispitivanje i ocjena načina donošenja poslovnih odluka i ispitivanje i ocjena informacijskog sustava, tada se i te usluge nalaze u istom režimu odgovornosti.

Iz dikcije zakona dade se sigurno iščitati sljedeće: zakon tretira samo obvezu naknade štete koja je nastupila pri obavljanju revizije, ali ne štete iz drugih usluga koje može obavljati revizorska tvrtka. Također jasno je da za štetu pričinjenu pri obavljanju revizije revizor poduzetniku odgovara ograničeno. Nije jasno kakav je odnos ovog propisa prema čl. 154. ZOO isključuje li taj propis odgovornost revizora za štete nanесene trećim osobama, ili upravo obrnuto, ograničenu odgovornost revizora predviđa samo kod ugovorne odgovornosti. Kako je ograničena odgovornost iznimka u obveznom pravu, a pravilo je da štetnici odgovaraju u potpunosti, tako bi se mogao izvesti zaključak da za štete nanесene trećim osobama revizori odgovaraju

¹⁴⁴ Tako BARBIĆ, J. *op.cit.* u bilj. 140. str. 481.

neograničeno. Pod pretpostavkom da se ispune svi elementi izvanugovorne odgovornosti revizora za štetu (šteta, štetna radnja, uzročna veza), revizor bi morao naknaditi štetu trećim osobama

U sudskoj praksi nekih zemalja članica Europske unije iskristalizirali su se tipični slučajevi izvanugovorne odgovornosti revizora, gdje su se u svojstvu tužitelja pojavljivali ulagatelji u vrijednosne papire dioničkog društva, ali i banke te drugi vjerovnici društva.¹⁴⁵ Valja naglasiti da i u pravnim sustavima onih zemalja članica¹⁴⁶ koje ne poznaju opću zabranu nanošenja štete drugome, revizor može biti odgovoran i trećim osobama. To je slučaj u njemačkom i austrijskom pravu - ako sud utvrdi da je postojao implicitan ugovor sa zaštitnim učinkom za treće osobe. Ovakva neobična pravna konstrukcija kvaziugovorne odgovornosti za štetu, koja nema svoju inačicu u hrvatskom pravu, upravo ukazuje da je i u sustavima koji ne poznaju opću deliktну normu, legitimnim proglašen zahtjev trećih osoba za pravnom zaštitom od nesavjesno obavljene revizije.¹⁴⁷

Ako se prihvati teza da čl. 11. st. 1. ZREV-a nije isključena izvanugovorna odgovornost revizora, postavlja se pitanje treba li izvanugovorna odgovornost revizora biti ograničena ili neograničena. Revizorska struka bi, prema mišljenju autorice, usvojili li se shvaćanje o njihovoj izvanugovornoj odgovornosti, bila izložena vrlo velikom profesionalnom riziku. Premije koje bi morao plaćati revizor u slučajevima da je izvanugovorna odgovornost neograničena, onemogućile bi normalno funkcioniranje te profesije. Stoga bi bilo uputno da se i revizorova izvanugovorna odgovornost zakonski ograniči, ali da se formiraju dva posebna fonda ograničene odgovornosti (one izvanugovorne i ugovorne). S druge strane, mogućnost ograničenja odgovornosti trebalo bi isključiti ako je šteta nastala namjerom ili grubom nepažnjom revizora, bez obzira radi li se o izvanugovornoj ili ugovornoj odgovornosti.

U eventualnoj parnici trećeg prema revizoru tužitelj bi morao dokazati postojanje štete, štetne radnje i uzročnu vezu i svoju nekrivnju (zbog načela presumirane krivnje). Umanjenje imovine ili sprečavanje njenog povećanja koje je nastupilo kod oštećenog ogledat će se primjerice u padu vrijednosti dionica ako je oštećeni ulagatelj u dioničko društvo. Šteta koja je nastala padom vrijednosti dionica lakše će se dokazati ako je riječ o javnom dioničkom društvu, čije dionice kotiraju na burzi. Pri tom treba uzeti u obzir da su dionice visoko volatilni vrijednosni papiri i da do promjene u cijeni dionice može doći i zbog utjecaja drugih faktora, stoga je potrebno razlučiti postoji li uzročna veza između štete i štetne radnje.

¹⁴⁵ Vidi *op.cit.* u bilj. 13. str. 118-122, bilješke od 31. do 61.

¹⁴⁶ Njemačko pravo ne poznaje opću deliktну normu. Postoji nekoliko posebnih deliktних normi. Jedna je od njih sadržana u § 823/1 BGB-a a sastoji se u odgovornosti za štetu ako su povrijeđena pravom zaštićena dobra kao što su život, zdravlje, vlasništvo i sl. U drugom slučaju radi se o odštetnoj odgovornosti kada je šteta uzrokovana lažnim izjavama o kreditnoj sposobnosti druge osobe (§ 824 BGB). Svojevrсна opća klauzula sadržana je u § 826 BGB-a, ali je ona kvalificirana dodatnim zahtjevom da ponašanje štetnika bude namjerno protivno dobrim običajima (*gutte Sitten*). Vidi pobliže SCHLECHTRIEM, P. *Civil Liability for Economic Loss - Germany*, 15th International Congress of Comparative Law, Bristol 1998, www.jura.uni-freiburg.de/ipr1/LB_BRIST.pdf, str. 1-9.

¹⁴⁷ *Loc.cit.* Detaljan prikaz sudskih odluka njemačkih sudova izvanugovornoj odgovornosti revizora vidi kod EBKE, *op.cit.* u bilj. 34. str. 131-133.

Kako je odgovornost subjektivna, i to na temelju pretpostavljene krivnje,¹⁴⁸ revizor će morati dokazati svoju nekrivnju, odnosno da je postupao u skladu sa zakonom, pravilima struke (revizijskim standardima) te u skladu s kodeksom profesionalne etike. Revizor se može osloboditi odgovornosti ako dokaže da bi i primjenom postupaka i metoda revizije pogreška ili prijevara u financijskim izvješćima ostala neotkrivena. S obzirom na stupanj krivnje, šteta može biti prouzročena namjerno ili nepažnjom. U prvom slučaju smatramo da revizor ne bi mogao ograničiti svoju odgovornost.¹⁴⁹ S druge strane, valja promisliti na koji način odrediti gornji iznos revizorove ograničene odgovornosti. Umjesto apsolutnog iznosa koji je neprihvatljivo nizak trebalo bi usvojiti pragmatičnije rješenje i vezati iznos odgovornosti za neku referentnu vrijednost.¹⁵⁰ Također bi trebalo povećati taj prag kada je u pitanju uvršteno društvo, kakvo rješenje postoji u njemačkom pravu.

6. Zaključak

Na osnovi ispitanih propisa nekih zemalja članica Europske unije jasno je da unutar zemalja članica EU postoje značajne razlike oko raznih pitanja (građanskopravne) odgovornosti revizora. Zajedničko je svim zemljama članicama da revizor treba postupati s pažnjom urednog revizora (*normally diligent auditor*). Značajne razlike postoje oko pitanja može li revizor biti odgovoran trećim osobama koje su se pouzdale u njegovo mišljenje o financijskim izvješćima. Međutim, zamijećeno je i to da sudovi u zemljama članicama čiji propisi načelno otklanjaju tu mogućnost, ipak razvijaju značajan broj izuzetih slučajeva kroz sudsku praksu. Zamijećeno je također da ne postoji korelacija između relativno strogih nacionalnih propisa o odgovornosti revizora i aktualnih parnica u kojima su revizori procesuirani radi naknade (ugovorne i izvanugovorne) štete. Pored kruga aktivno legitimiranih osoba u sporu za naknadu štete od revizora u zemljama članicama različiti su i zastarni rokovi te pitanje mogućnosti ograničenja odgovornosti revizora i obvezatnosti osiguranja od odgovornosti.

Kada je u pitanju *Enron*, većina komentatora u američkoj doktrini opredjeljuje se za shvaćanje da je glavni propust nastupio kod revizora. Opći pad kvalitete financijskog izvještavanja, zamijećen tijekom devetdesetih godina prošlog stoljeća u SAD-u, objašnjava se dvama presedanima Vrhovnog suda SAD-a i propisima koji su značajno otežali procesuiranje sporova iz oblasti vrijednosnih papira. Usporedno s tim bilježio se porast onog dijela prihoda revizorskih tvrtki koji se generirao iz konzultantskih usluga. To je u nekim revizorskim tvrtkama dovelo do izdvajanja njihovih konzultantskih odjela, i drastičan pad prihoda. Ovi negativni trendovi u

¹⁴⁸ Vs, Rev - 845/83 od 3.11.1983.

¹⁴⁹ Nanese li namjerno štetu, to bi moglo biti temeljem njegove kaznene odgovornosti (čl. 628. st. 1. ZTD), jer se to kazneno djelo može počinuti samo dolusno. Tako PAVLOVIĆ, Š. *Posebno (dopunsko) kazneno zakonodavstvo*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 7, br. 2, 2000., str. 470

¹⁵⁰ U slovenskom zakonu osigurana svota izračunava se ili množenjem najviše ostvarene pojedinačne cijene obavljene revizije s faktorom 15 ili zbroj svih cijena revizije pomnožen s faktorom 2,5.

revizorskoj profesiji poklopili su se s izmijenjenim načinom nagrađivanja članova uprave društava koji se počeo primjenjivati tijekom devedesetih godine (u opcijama dionica), što je stvaralo dodatni pritisak da se objavljuju dobri financijski rezultati. *Sarbanas Oxley Act* kojim se vrlo brzo u pravu SAD-a reagiralo na događaje *Enrona* unio je radikalne promjene u tkivo uvrštenih društava, postroživši odgovornost članova uprave i unijevši propise o novom ustroju revizorskih odbora pri uvrštenom društvu stavivši ih pod eksterni nadzor privatne neprofitne organizacije. Kako se SOA primjenjuje na sva uvrštena društva koja su registrirana pri SEC-u, taj je propis negativno utjecao na europske izdavatelje vrijednosnih papira, koji su bili prisiljeni uskladiti svoju unutarnju korporativnu strukturu sa zahtjevima SOA, a da pri tom to nije bilo u skladu s nacionalnim pravom. To konzekventno utječe na smanjenje kompetitivnosti europskih izdavatelja i poskupljuje njihov *parralel listing*.

SOA je djelovao povratnom spregom na europsko pravo. Tako, primjerice, bude li usvojen prijedlog nove smjernice o transparentnosti, članovi uprave će pri potpisivanju financijskih izvješća ujedno potpisivati i izjavu o istinitosti i potpunosti, kao što je to sada u američkom pravu. Od konkretnih mjera koje su već poduzete treba istaknuti obvezatnu primjenu Međunarodnih revizorskih standarda koja započinje od 2005. godine za sve obvezatne revizije. Pored toga na nivou Europske unije osnovat će se Regulatorni odbor za reviziju (*EU Regulatory Committee on Auditing*) koji predstavlja pandan američkom *Public Company Accounting Oversight Board* (US PCAOB), organ u čijoj će nadležnosti biti da renovira zakonodavstvo i omogući brzo usvajanje detaljnijih za države obvezujućih mjera. Dosadašnji *EU Committee on Auditing* postat će *Audit Advisory Board* koji nadzire financijsko izvještavanje uvrštenih društava.¹⁵¹ Bez obzira na iskazane trendove čini se da se pitanje građanskopravne odgovornosti revizora ipak neće još harmonizirati. Pogotovo uzme li se u obzir da je europski zakonodavac nedavno slično postupio kod građanskopravne odgovornosti iz prospekta (u novoj smjernici o prospektu) - gdje je ona ostala u domeni nacionalnog prava.

Kada su u pitanju domaći propisi, potrebno je ZREV što prije uskladiti s propisima europskog prava, ali pri tom treba voditi računa i novim izvorima kao što je, primjerice, preporuka koja se odnosi na pitanje nezavisnosti revizora. U našem pravu trebalo bi poraditi na publicitetu podataka o revizorima (registar), što je uostalom obveza prema osmoj smjernici. Baza podataka već postoji u Ministarstvu financija RH već stoga što je to resorno ministarstvo koje daje dozvolu za obavljenje djelatnosti revizorskoj tvrtci. Također treba bolje redigirati odredbe o smetnjama za imenovanje revizora, upotpuniti smetnju kapitalne povezanosti s ostalim oblicima povezanosti te proširiti njezinu primjenu i na ovlaštenog revizora, a ne samo u odnosu na revizorsku tvrtku. Bilo bi dobro upotpuniti listu smetnji još nekim razlozima kao što su činjenica da revizorska tvrtka generira značajan dio prihoda od nekog klijenta. U njemačkom pravu, primjerice, taj je postotak bio donedavno 50 %, ali je sa zadnjom izmjenom smanjen na 30%. Otvoreno je pitanje treba li i u kojem opsegu isključiti mogućnost da revizorska tvrtka istodobno obavlja računovodstvene (i/ili konzultantske)

¹⁵¹ Vidi, Audit of company accounts: Commission sets out ten priorities to improve quality and protect investors, IP/03/715, Brussels 21st May 2003

i revizorske usluge za istog klijenta. Čini se da je bolje rješenje utvrditi jasne proporcije tih odnosa. Iskustvo *Enrona* poučava da su revizorske tvrtke naplaćivale trostruko veće iznose za konzultantske usluge klijenteli čija su financijska izvješća revidirali, zbog čega su bili pod velikim pritiskom da izrađuju pozitivna mišljenja. Valjalo bi novim zakonom dati i određene smjernice o naknadi za usluge revizije te isključiti određene oblike nagrađivanja kao što je postotak od cijene dionica i sl.

Također bi valjalo ukloniti odredbe ZREV-a koje su derogirane ZTD-om, kao što je primjerice odredba o tome da revizora imenuje organ upravljanja (kada to nije uprava već skupština) te propise o tome da revizor mora predočiti izvješće zakonskim predstavnicima kada im prema ZTD-u pripada i aktivnija uloga pri utvrđivanju financijskih izvješća društva. Revizor je tako dužan sudjelovati u radu sjednice nadzornog odbora i njegove komisije na kojoj se ispituju financijska izvješća, radi toga da pruži potrebna objašnjenja prije nego što se financijska izvješća utvrde. Kod društava čije su dionice uvrštene na burzu nadzorni odbor u svom izvješću skupštini društva mora navesti koje komisije ima odbor te koliko je sjednica nadzornog odbora i njegovih komisija održano. Iako to zakon izričito ne kaže, jedna od komisija svakako bi trebala biti komisija za reviziju, koja bi nadzornom odboru trebala pružiti stručnu pomoć pri ispitivanju izvješća uprave, s obzirom da s potvrdom izvješća uprave članovi nadzornog odbora preuzimaju na sebe i dio odgovornosti za potpunost i istinitost istih. Iz toga se vidi da značenje revizora u dioničkom društvu sve više raste. Kako su ovlaštenici imenovanja revizora nadzorni odbor i u nekim slučajevima dioničari društva (npr. u kontekstu manjinskih prava), pravo opoziva revizora, koje je za sada pridržano dioničarima samo kod posebnih revizija, moglo bi se prihvatiti i kao opće pravilo, kao što je to u njemačkom pravu. Novi zakon o reviziji bi mogao precizirati standarde postupanja revizora na način da se konkretizira što predstavlja pažnju dobrog revizora (stručnjaka), jer je taj stupanj pažnje odlučujući pri procjeni njegove odgovornosti.

U pogledu najkontroverznijeg pitanja - pitanja revizorove odgovornosti prema trećim osobama, zakonodavac bi se trebao također preciznije odrediti. Tu odgovornost, po mišljenju autorice ne bi trebalo isključiti, već bi se i ta odgovornost mogla zakonski ograničiti, kao što je to primjerice u austrijskom pravu, kako bi se rizici koji prate revizorsku profesiju predvidivo dimenzionirali. Međutim, neprihvatljivo je da mogućnost ograničenja postoji kod namjernog postupanja revizora (ili kod grube nepažnje). Takvo postupanje ne samo da bi trebalo rezultirati gubitkom prava na ograničenje odgovornosti, već i kaznenom odgovornošću ako se radi o namjeri. S druge strane, iznos ograničenja koji je sada propisan zakonom neprihvatljivo je nizak, a umjesto apsolutnog iznosa u budućem zakonu moglo bi se vezivati na neku referentnu vrijednost (cijena obavljene revizije / ukupnost obavljenih revizija) pomnoženu nekim faktorom, koja bi se iz godine u godinu mijenjala ovisno prihodu tvrtke po obavljenoj reviziji (revizijama). Na taj bi način elastična bila i svota osiguranja, a prema tome i premija koju plaćaju revizori. Također kada su u pitanju društva uvrštena na burzu, taj bi prag trebalo povećati, kao što je to u njemačkom pravu.

Summary

**ACTUALITIES ON COMPANY ACCOUNTS -
AUDITORS LIABILITY**

The article deals with auditors' liability for companies accounts. After examination of relevant national provisions of certain Member States of the EU, the following issues show to be regulated with particular differences: whether an action against auditors may be brought only by person ordering audit or also by third persons, which violations made by auditors are deemed to be damaging acts and which result in liability for damages, whether there is a possibility for liability limitation, and, finally, whether there is an obligatory insurance against liability. After establishing existence of important and significant differences in relation to many issues connected with auditors liability which demonstrate lack of harmonization of European legal rules, the author analyses financial and accounting scandal with Enron that has marked a turning point of auditors liability regulation in the US law and that induced a reaction of the European legislator who announced proposal of new directives with the aim of increasing the level of investors' protection as well as increasing the quality of accounts auditing. The final part of the article analyses Croatian rules on auditors as a field of expertise and on auditors' liability in light of European and comparative legal trends. It is suggested that availability of data on auditors to public should be increased, according to obligation included in the eight directive. Furthermore, it is suggested that a more detailed elaboration of impediments for auditors appointment should be made by better formulating of existing impediments but also by including a new ones, and that rules that have been revoked by the revised and amended Commercial Companies Act should be removed. Auditors' liability toward third persons should be regulated as clear as possible since the present regulation enables different interpretations. In relation to liability limitation, criteria for application as well as situations in which an auditor loses the right to invoke limitation should also be made clear.

Key words: *auditors liability, Enron, audit of companies accounts, joint stock company, European law, Audits Act, Commercial Companies Act.*

Zusammenfassung

AKTUELLE FRAGEN ZUM FINANZBERICHT IN AKTIENGESELLSCHAFTEN - HAFTUNG DES REVISORS

In der Arbeit werden die Fragen der Haftung des Revisors in Finanzberichten bearbeitet. Bei der Durchsicht relevanter nationaler Vorschriften einiger Mitgliedstaaten der EU gibt es Widersprüche bei der Lösung bestimmter Fragen, besonders dabei, ob nur der Beantrager einer Revision oder auch eine dritte Person befugt ist Klage gegen den Revisor einzureichen; ausserdem dabei, welche Verletzungen, von Seiten des Revisors begangen, als schädliche betrachtet werden und Haftung für Schaden ergeben; gibt es die Möglichkeit der beschränkten Haftung, d.h. besteht eine Haftpflichtversicherung. Nachdem hinsichtlich vieler Fragen zur Haftung des Revisors wesentliche und bedeutende Unterschiede festgestellt wurden, wird das Fehlen einer Harmonisierung der Vorschriften des Europarechts konstatiert. Danach geht die Autorin zur Analyse des Finanz- und Buchhaltungsskandals Enron über, der einen Wendepunkt in der Regulierung der Haftung des Revisors im Recht der USA bezeichnete sowie eine Reaktion der europäischen Gesetzgeber induziert hat, durch die Ankündigung eines Vorschlags neuer Richtlinien mit dem Ziel den Investor zu schützen und die Qualität der Finanzrevision zu verbessern. Im letzten Teil der Arbeit werden die kroatischen Vorschriften über den Beruf des Revisors und über die Haftung des Revisors im Sinne der Trends im europäischen und komparativen Recht analysiert. Es wird vorgeschlagen, die Zugänglichkeit der Daten über die Revisoren für die Öffentlichkeit zu erhöhen, was gemäß der Achten Richtlinie verpflichtend ist. Außerdem wird vorgeschlagen, eine detailliertere Aufstellung der Störungen bei der Ernennung von Revisoren durch eine bessere Redaktion der bestehenden Störungen sowie Eintragung neuer anzufertigen, d.h. die Löschung der Vorschriften, die durch die Änderungen und Ergänzungen des Gesetzes über Handelsgesellschaften derogiert wurden. Am klarsten formuliert sollte die Regelung der Haftung des Revisors gegenüber Dritten sein, denn die vorhandene Vorschrift öffnet Möglichkeiten für unterschiedliche Interpretationen. Bei der Frage der beschränkten Haftung sollten die Kriterien der Anwendung sowie die Situationen, in denen der Revisor das Recht verliert sich auf die Beschränkung zu berufen, klarer sein.

Schlüsselwörter: Haftung des Revisors, Enron, Revision des Finanzberichts, Aktiengesellschaft, Europarecht, Gesetz über die Revision, Gesetz über Handelsgesellschaften.

Sommaro

**QUESTIONI ATTUALI SULLE INFORMAZIONI FINANZIARIE
DELLE SOCIETÀ PER AZIONI - RESPONSABILITÀ DEI REVISORI**

Nel lavoro si tratta la questione della responsabilità dei revisori per la relazione finanziaria. Dopo l'esame delle disposizioni nazionali rilevanti di determinati stati membri dell'Unione Europea, le questioni successive mostrano di essere regolate con particolari differenze: se l'azione contro i revisori può essere sostenuta solo dal soggetto che ordina la revisione o anche da terze persone, quali violazioni commesse dai revisori sono considerate essere atti danneggianti e quali risultano nella responsabilità per danno, se esiste la possibilità per limitazioni della responsabilità, e, infine, se esiste l'assicurazione obbligatoria per la responsabilità. Dopo aver stabilito l'esistenza di grandi e significative differenze in relazione a molte questioni connesse con la responsabilità dei revisori che dimostrano una mancanza di armonizzazione delle regole legali europee, l'autrice analizza lo scandalo finanziario e informativo dell'Enron che ha costituito un punto di svolta della regolamentazione della responsabilità dei revisori nel diritto degli USA e che ha indotto una reazione del legislatore europeo che ha annunciato la proposta di nuove direttive con l'obiettivo di accrescere il livello di tutela degli investitori così come aumentare la qualità della revisione finanziaria. La parte finale del lavoro esamina le regole croate sui revisori come settore di competenza e la responsabilità dei revisori alla luce delle tendenze giuridiche europee e comparate. Si suggerisce che dovrebbe essere accresciuta la disponibilità di dati dei revisori al pubblico, secondo l'obbligazione contenuta nell'ottava direttiva. Inoltre, si consiglia che dovrebbe essere compiuta una più dettagliata elaborazione di impedimenti per la nomina dei revisori attraverso una migliore formulazione degli impedimenti esistenti ma anche mediante l'inclusione di uno nuovo, e che dovrebbero essere rimosse quelle regole che sono state revocate dalla Legge sulle società commerciali modificata e integrata. La responsabilità dei revisori verso terze persone dovrebbe essere regolata tanto chiaramente quanto possibile poiché la presente regolamentazione consente differenti interpretazioni. In relazione alla limitazione della responsabilità, dovrebbero altresì essere resi chiari i criteri per l'applicazione come anche le situazioni nelle quali un revisore perde il diritto di invocare la limitazione.

Parole chiave: responsabilità dei revisori, Enron, revisione della relazione finanziaria, società per azioni, diritto europeo, Legge sulla revisione, Legge sulle società commerciali.